

GÖTEBORGS UNIVERSITET

”DEN VITE MANNENS BÖRDA”

En textanalys av synen på Afrika söder om Sahara och dess svarta invånare hos läromedelsförfattare i historia år 1900 - 2000

Gustav Rydergård och Bojan Cubela

LAU370

Handledare: Lars Nyström

Examinator: Kenneth Nyberg

Rapportnummer: VT08-1040-01

GÖTEBORGS UNIVERSITET

Abstract

Examensarbete inom lärarutbildningen

Titel: "DEN VITE MANNENS BÖRDA" – *En textanalys av synen på Afrika söder om Sahara och dess svarta invånare hos läromedelsförfattare i historia år 1900 - 2000*

Författare: Gustav Rydergård och Bojan Cubela

Termin och år: VT 2008

Kursansvarig institution: Sociologiska institutionen

Handledare: Lars Nyström

Examinator: Kenneth Nyberg

Rapportnummer: VT08-1040-01

Nyckelord: Afrika, afrikaner, västerlänningar läromedel, historia, postkolonial

Uppsatsen ser till att kartlägga hur bilden utav *Afrika/afrikaner* och *västerlänningar* har framställts utav svenska läromedelsförfattare i de mest frekvent använda *läromedlen* för *historia* i gymnasiet under 1900-talet. Genom kvalitativ textanalys har uppsatsen sökt att följa var och hur förändringar har ägt rum i undersökningsperioden, samt vad detta kan bero på. Vilka ämnen är det som tas upp i beskrivningarna av historiska händelser relaterade till Afrika söder om Sahara och dess svarta befolkning i historieböckerna och vilka ämnen är det som ges störst utrymme? Hur beskrivs och värderas den svarta befolkningen på den ena sidan och européerna å den andra sidan i texterna som behandlar händelser kopplade till Afrika? Sådana frågor har i samband med resultaten uppsatsen i syfte att besvara och diskutera. Undersökningen som till en viss del baseras på dikotomin mellan vita "västerlänningar" och "svarta", är något som vi inspirerats till gällande dikotomitänkandet av postkoloniala författare och kritiker som: Ania Loomba, Edward Said samt Pal Ahlawulia. Den huvudsakliga slutsatsen är att differentieringen i läromedlen fram till 50-talet baserades på motsatspartänkande mellan afrikaner och västerlänningar, där synen på afrikaner och Afrika var negativ under historienarrationen från upptäckterna fram till avkoloniseringsprocessen. Detta synsätt förändras sedan från 50-talet fram till och med millennieskiftet. Afrikanerna får nu en identitet och nämns nu som människor och får därmed nu ett människovärde i texterna. Dock kvarstår en negativ syn på Afrikaner och Afrika i samband med historienarrationen som berör avkoloniseringsprocessen och Afrikas politiska utveckling från 60-talet fram till våra dagar. Undersökningar som dessa är ganska relevanta för läraryrket, eftersom den västerländska historienarrationen i läromedlen riskerar att vara eurocentrisk och postkolonialt vinklade vilket framtida lärare får vara vaksamma över både som undervisare och läromedelsförfattare.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	4
1.1 <i>Uppsatsens mål och mening</i>	4-5
2. BAKGRUND	5
2.1 <i>Den svenska skolans förändring 1850 – 2000</i>	6
2.2 <i>Postkolonial teori – Vi är vi och dem är dem</i>	6-10
3. SYFTE, HYOTES OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	10
4. TIDIGARE FORSKNING	11
4.1 <i>Andolf och Tingsten om de svenska läromedlen för gymnasiet</i>	12-13
4.2 <i>Ajagán-Lester om hur den svenska bilden av afrikaner formats och förändrats...</i>	13-15
4.3 <i>Kenneth Nyberg om hur den svenska kinabilden förändrades 1749-1912</i>	15-16
4.4 <i>Åke Holmberg om den svenska bilden av österlandet mellan 1700-talet och mellankrigstiden</i>	16-17
5. KÄLLPRESENTATION OCH METOD	17
5.1 <i>Källmaterial</i>	17-19
5.2 <i>Metod</i>	19
5.3 <i>Om problem med undersökningar likt denna</i>	19
6. RESULTATDEL	20
6.1 <i>Första delen</i>	20-27
6.2 <i>Sammanfattning första delen</i>	27-33
6.3 <i>Andra delen</i>	33-46
6.4 <i>Sammanfattning andra delen</i>	46-49
6.5 <i>Tredje delen (Postkolonial diskussion) Synen på ”svarta” afrikaner och...</i>	49-51
7. SLUTDISKUSSION	52
LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING	55
BILAGA	56

1. Inledning

I våra läromedel står information som våra elever i skolan förväntas ta in och bygga vidare på under resten av livet. Där i ligger byggstenar speciellt anpassade för att varje elev skall kunna tillgodogöra sig information som anses vara viktig enligt gällande planer och mål. Men vad är det egentligen som står i läromedlen och är det som står där bestående över tid? När en elev slår upp en bok ämnad för undervisning i historia för gymnasiet kommer han eller hon att kunna läsa om specifika händelser. Ovanpå detta kommer även information från en lärare som stämmer överens med boken. Självfallet ägnar inte speciellt många elever sin tid till att ifrågasätta sina lärare och vad som egentligen står i deras läroböcker eftersom det som står där är ju det samma som sanningen, eller? Tänk efter på hur du skulle reagera om du idag skulle läsa i en bok ämnad för gymnasieundervisning i geografi att "Negrerna äro barnsliga och godmodiga men tillika lögnaktiga och opålitliga. De lefva i månggifte och äro flerstädes människoätare"¹. Hade du varit född på sent 1800-tal så hade det här varit den sanning du ställdes inför och den sanning du inte ifrågasatte eftersom det kom från skolans värld. Idag skulle en sådan text antagligen falla inom ramen för hets mot folkgrupp och innebära kännbara juridiska straff, men på den tiden var det för de allra flesta studerande ungdomarna inget konstigare i den här beskrivningen än dagens beskrivning av jorden som rund. Som tur är så har denna beskrivning av Afrikas invånare reviderats helt till idag, så nu får förhoppningsvis dagens elever en något mer nyanserad bild av en hel kontinents invånare men att det en gång i tiden har stått precis så i en bok ämnad för undervisning i den svenska skolan bevisar att vår verklighetsuppfattning hela tiden ändras och att detta även speglar sig i de texter vi lär oss av under vår skoltid. Det är just denna förändring som för oss är aktuell i och med denna uppsats och uppsatsen i sig är ett försök till att kartlägga en sådan här förändring.

1.1 Uppsatsens mål och mening

Vi vill undersöka beskrivningar av Afrikas svarta befolkning och händelser som relaterar till dessa från 1500-talet och framåt i svenska historieböcker från 1900-talet. Vilket förhållande råder mellan västerlänningarna (den vite mannen) och afrikanerna (den andre) i beskrivningarna. Hur förändras beskrivningarna av händelsernas olika aktörer och därmed detta förhållande? Genom att så långt det är möjligt undersöka de mest frekvent använda böckerna under 1900-talet med nedslag om ca 20 år mellan varje bok hoppas vi kunna kartlägga hur mönstret förändrats i beskrivningarna av både Europa/européerna (hit kommer även USA att räknas) och Afrika/afrikaner (Afrikas svarta befolkning samt slavarna i USA).

---

¹ Carlsson, E. Dahlström J.J. Lidman ,C. (1905). *Folkskolans geografi*. Stockholm : P.A. Norstedt & söner.

Vi vill pröva hypotesen om att den förmedlade bilden av dessa folk och händelser har förändrats och att det går att närmare undersöka hur och när denna bild har förändrats. Genom att undersöka vilken aktörsroll som ges i beskrivningarna och genom vilka raster² man ser på händelserna samt hur och vad som beskrivits genom århundradet hoppas vi kunna göra en kartläggning av hur synen på den svarta befolkningen i Afrika och till dem relaterade händelser i läromedlen för historia har förändrats över tid. Vi hoppas också kunna slå fast om och i så fall vad som finns kvar av de eventuellt negativa/positiva bilder som vi antar oss finna i undersökningsperiodens början.

Några mindre exempel i klartext på vad det är vi menar: Hur har Stanleys bravader i Afrika gått från en positiv hjälteframställning till det motsatta och vad finns kvar av originalframställningen? Hur har beskrivningen av kolonisationen gått från att i läromedlen framställas som en positiv händelse som gav Europa mer myntmetall till att målas upp som ett brott mot Afrikas befolkning? Vad finns kvar i de beskrivningarna från undersökningsperiodens början och vad finns inte kvar? Uppsatsen skulle kunna inrikta sig på endast en av dessa beskrivningar men det skulle göra undersökningsmaterialet alltför snävt då samma händelse inte finns representerad i alla böcker. Istället riktar vi in oss på allt som beskrivs efter 1500-talet för att på så sätt få en så representativ undersökning som möjligt. Dock kommer vi att ”punktmarkera” vissa händelser för att på ett tydligt sätt försöka illustrera förändringen över tid. Det är alltså inte fråga om att slå fast att det tidigare funnits en fördomsfull och positiv bild för att nu istället slå fast att den är negativ angående Europas förehavanden i Afrika. Det får anses som allmänt känt och skulle därmed vara som att slå in en öppen dörr. Vi vill istället titta på de mindre förhållandena i den stora bilden och på så sätt både kunna kartlägga den stora bildens förändring samtidigt som vi undersöker vad som finns kvar i dagens framställning från den äldre uppfattningen om händelserna.

2. Bakgrund

I denna del kommer vi att ta upp en översikt över det svenska skolväsendets förändring. Eftersom vi undersökt läromedel i historieämnet för gymnasiet och motsvarande kan det vara till nytta att ha en översiktsbild över vad som hände med den svenska skolan under århundradet. Det är till exempel en enorm skillnad i antalet elever på lärosätena i början av

---

² Med raster menas i den här uppsatsen det filter genom vilket författaren till boken/böckerna sett på de olika händelserna. Det kan exempelvis innebära att författaren genomgående beskriver den svarta befolkningen som underlägsen, eftersom den tillhör en annan ras eller som underlägsen eftersom de inte hade en lika utvecklad kultur med vår religion och så vidare.

1900-talet och i slutet av det samma. Den information som gick ut i gymnasieskolor i början av seklet nådde inte alls på samma sätt de stora massorna som den gör idag, då över nittio procent av eleverna fortsätter upp till den nivån. Efter den genomgången har vi valt att redogöra för en historiesyn som direkt kan kopplas till vårt eget arbete och det är den postkoloniala teorin.

2.1 Den svenska skolans förändring 1850 – 2000

Vår uppsats behandlar gymnasieskolan eller för de undersökta tidsperioderna motsvarande nivåer vilket betyder att en översikt över skolformernas förändring kan vara på sin plats.

Under 1800-talet inträffade en expansion av skolväsendet i Sverige. Den sexåriga folkskolan införs i mitten av 1800-talet och nu erbjöds ett större antal människor en möjlighet att gå i skolan. Tidigare hade detta varit förbehållet en liten välbärgad grupp i samhället. Även folkhögskolor och flickskolor infördes under denna tid. Fram till 1920-talet var utbildning fortfarande en fråga om genus och klass. Det var fortfarande inte givet att bonde- och arbetarbarn fick samma kvalitativa utbildning som de högre samhällsklassernas barn fick förfogande över. Under 1930-talet bestod det svenska utbildningssystemet utav en sexårig folkskola samt en separat lärdomsskola³, med andra ord ett parallellskolesystem⁴, som byggdes ut och det inrättades yrkesskolor och den sexåriga folkskolan utökades till sju år. Det svenska utbildningsväsendet med parallellskoletanken såg likadant ut under de kommande 30 åren. Först under 1962 genomfördes en grundskolereform med en mer jämställd och jämlik karaktär som vi skulle kunna känna igen idag. Den sjuåriga folkskolan försvann och den nioåriga obligatoriska grundskolan tog över folkskolans plats. Senare under 60-talet etablerades en enhetlig gymnasieskola, via 1964 års gymnasiereform, som var uppdelad på treåriga gymnasiestudier samt en tvåårig fackskola, och under samma decennium tilldelades även yrkesskolan gymnasiestatus. Under perioden 1850 – 2000 förändrades det svenska folkets utbildningsnivå markant. Från 1900-talets början var det endast 1,5 % utav barnen som fortsatte vidare till gymnasiestudier, och vid 2000-talet (millennieskiftet) har procentnivån ökat markant till hela 98 % utav alla årskullar⁵.

2.2 Postkolonial teori – Vi är vi och dem är dem

---

³ Motsvarade dagens gymnasier, d.v.s förberedande studier inför högskolestudier.

⁴ Hedenborg, S. Kvarnström, L. (2006). *Det svenska samhället 1720 – 2000*. Denmark: Narayana Press s. 336

⁵ Hedenborg, S. Kvarnström, L. (2006), s. 333 (Den procentuella siffran kan variera gällande år 2008)

Det går inte att ge ett fullständigt svar på vad postkolonial teori innebär i denna uppsats på grund av teorins komplexitet och mångsidighet, men i grova drag går den att sammanfatta som att västvärlden har förutfattade meningar om andra kulturer (i resten av avsnittet kallat öst vilket inbegriper såväl Afrika, Centralamerika som Asien). Dessa förutfattade meningar har sin grund ända bak i 1400-talets första kolonisering av dessa områden. Dessa meningar/fördomar är oftast negativa och det är de negativa meningarna som teorin ämnar angripa. Teorin bygger på kartläggande av fördomar och hur de byggts upp genom historien samt hur de överlevt från 1400-talets upptäcktsresande fram till och med våra dagar.

Ursprunget till teorin kommer från 70-talet och Edward Saids bok *Orientalism*⁶. Boken utkom under det politiskt laddade kalla kriget och avkoloniseringsprocessen. Där lyfte Said via undersökningar av kvarlämnade källor från det Brittiska imperiet fram västvärldens fördomar om Orienten⁷. Said menade att dessa fördomar byggts upp under en lång tid. Om det exempelvis idag råder fördomar om att araber är lata, är det enligt Said inga nyttillkomna fördomar utan något som har underbyggts och överlevt sedan imperialismens glansdagar:

”En arabisk resenär är helt annorlunda än vi. Den ansträngning det innebär att förflytta sig från en plats till en annan är rena plågan för honom, han har inget nöje av att anstränga sig [vilket >>vi<< har] och klagar över svält och utmattning så mycket han orkar [vilket >>vi<< inte gör]. Man kan aldrig övertyga en oriental om att man när man kommit ner från kamelen kan önska göra något annat än att omedelbart sätta sig på en matta och ta paus (isterih) och röka och dricka. Dessutom gör naturen inget större intryck på araben [vilket den gör på >>oss<<]”⁸.

Som amerikansk akademiker med ursprung från det brittiskkontrollerade Palestina, kom han att med brinnande passion att föra en kritik mot västs nedvärderade syn på andra kulturer. Tillfället för bokens utgivning var väl valt eftersom boken kanske inte hade fått lika stor uppmärksamhet efter avkoloniseringsprocessen, vilken slutade vid mitten av 90-talet.

Förutom Edward Said kommer Ania Loombas arbete *Kolonialism/Postkolonialism – en introduktion till ett forskningsfält*⁹, samt Pal Ahlawulias *Politics and post-colonial theory – African inflection*¹⁰ att användas som hjälpmedel i presentationen av postkolonial teori.

⁶ Said W, E. (1993). *Orientalism*. Stockholm: Ordfront förlag

⁷ Vilket i hans fall syftas på mellanöstern, men kan likaså exemplifiera Afrika, Kina, etc.

⁸ Said W, E. (1993), s. 236 (Vilket är citerat ur dagboksanteckningar från Brittiska kolonialmaktens resenärer/tjänstemän).

⁹ Loomba, A. (2006). *Kolonialism/Postkolonialism – En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: Tanke Kraft Förlag

¹⁰ Ahlawuila, P. (2001). *Politics and Post-Colonial theory – African inflections*. London: Routledge

Loombas bok följer i spåren efter Said, det vill säga källanalys utav det Brittiska Imperiets kvarlämningar, och även hon har lagt fokus på fördomar om Mellanöstern och Indien. Dock har hon även lagt energi på att på ett enkelt sätt förklara den postkoloniala teorins uppbyggnad¹¹, vilket aldrig gjordes i Suids bok eftersom han inte var medveten om att hans verk i viss mån skulle resultera för teorins födelse. Ahluwalias verk använder samma sorts kritik som de två tidigare författares, men är avgränsat till mitten av 1900-talet och berör endast Afrika och konflikten mellan koloniseraren och den koloniserade. Ahluwalia har likt Said lyckas lyfta fram västs fördomar om andra kulturer fast med en senare undersökningsperiod. Ett exempel med vilket han visar på detta är med Franz Fanons (1967) ord:

“The town belonging to the colonized people, or at least the native town, the Negro village, the medina, the reservation, is a place of ill fame, peopled by men of evil repute. They are born there, it matters little where or how; they die there; it matters not where, nor how. It is a world without spaciousness...a hungry town starved of bread, of meat, of shoes, of coal, of light...a town of niggers and dirty Arabs¹²”.

För vår egen uppsats skall så är det teorins del om dikotomier som är mest aktuell. När väst skall beskriva ett främmande folk eller en främmande kontinent som ”den andre/de andra” så beskrivs de med stark ton som annorlunda. Genom en tudelad differentiering eller dikotomi förknippas väst till den positiva delen och öst får en negativ värdeladdad klang¹³. Om exempelvis väst står för kultur då tilldelas österlandet motsatsen natur. Om västerlandet är rationellt då påstås österlandet vara irrationellt¹⁴. Några andra exempel kan plockas ur Loombas bok:

”a) Vilde. *Fyrfotad, stum, hårig.*

b) Amerikan. *Kopparfärgad, kolerisk, upprätt. Svart, rakt, tjockt hår; vida näsborrar; kärva anletsdrag; sparsam skäggväxt; halsstarrig, tillfreds, fri. Pryder sig med fint målade, röda linjer. Vägleds av sedvanor.*

c) Europé. *Ljus, sangvinisk, stark; gult eller brunt, svallande hår; blå ögon; ädel, skarpsinnig, uppfinningsrik. Draperad i åtsittande klädedräkt. Styrs av lagar.*

d) Asiat. *Sotgrå, melankolisk, rigid. Svart hår; mörka ögon; sträng, högmodig, lysten. Klädd i löst sittande plagg. Styrs av åsikter.*

e) Afrikan. *Svart, flegmatisk, avspänd. Svart krulligt hår; silkeslen hud; platt näsa; uppsvällda läppar; bakslug, indolent, nonchalant. Gnider in sig själv med fett. Styrs av nycker¹⁵.*

¹¹ Något som kommer att diskuteras lite längre fram i det här avsnittet.

¹² Ahlawuila, P. (2001), s. 40 (Franz Fanon var författare och kolonial kritiker, men även hans kritik innehöll slag av postkolonialt tänkande som Ahlawuila har valt att lyfta fram ur boken ”Svart hud, vita masker (1967)”, där han jämför kolonialisterna med de koloniserade vilket resulterade i att Fanon placerade de koloniserade i en strakt negativ klang).

¹³ Loomba, A. (2006); Ahlawuila, P. (2001); Said W, E. (1993)

¹⁴ Said, W. E. (1993), s. 51

¹⁵ Loomba, A. (2006), s. 126

Denna kategorisering som Loomba använder som exempel på synen på ”den andra” är hämtad ur John Burkes *The Wild Man's Pedigree* (1758), och kan visa på hur den västerländska identiteten skapades genom att beskriva andra infödda kulturer på ett sätt som västerlänningar inte är, eller kan bli¹⁶. Med andra ord går det att hävda att ur ett postkolonialt perspektiv att det inte går att tala om, eller förstå Europa, utan beskrivande bilder av vad Europa inte är. Detta är det centrala budskapet i den postkoloniala teorin. Vi i väst präglas så mycket utav fördomar att vi inte ens alltid är medvetna om dem. Dessa fördomar kan inpräntas så hårt i vårt samhälle att till och med en afrikan bosatt i väst kan tycka illa om en afrikan som är bosatt i ett fattigare land i Afrika, eftersom afrikaner och de afrikanska länderna inte är utvecklade som i väst eftersom de inte är smarta nog att utvecklas. Att det snarare beror på västs exploatering av Afrika under kolonialismen är något som inte lyfts fram eftersom nyheterna bara visar inbördeskrig och oroligheter. Att dessa krig och oroligheter i Afrika kan bero på kolonialismens efterverkningar är alltså inte alla västerlänningar fullt medvetna om.

Om vi återgår till kategoriseringen på olika folkgrupper som exemplifieras ur Loombas bok kan vi se hur synen på andra människor och kulturer förr kunde gestaltas, och att det är något som tillhör det förgångna. Men historien kan i vissa fall återupprepa sig. Det är inte svårt att finna belägg för ett postkolonialt tänkande när man tänker på vilka epitet som nu efter den 11:e september 2001 förknippas med islam och araber. Och visst finns det belägg för att USA har startat en ny imperialism där tanken återigen är att ”bilda” de obildade. Om Said fortfarande varit vid liv efter 2003 hade han förmodligen inte blivit förvånad över USA's politik, och kanske hade han skrivit en ny storsäljande bok som bara hade bekräftat hans tidigare kritik och varningar från 70-talet: ”*I mitt resonemang är orientalismens verklighet både antihuman och seglivad. Dess spännvidd, dess institutioner och dess inflytande i alla sammanhang fortlever än idag*”¹⁷.

Den postkoloniala teorins uppgift är inte att nedvärdera väst för dess historiska misstag, utan att upplysa till en större medvetenhet om våra fördomar som vi har format genom historien, så att vi tar lärdom av detta och inte upprepar våra misstag eller återberättar våra fördomar i framtida historieskrivningen.

---

¹⁶ Loomba, A. (2006), s. 117

¹⁷ Said, W. E. (1993), s. 46 (Med orientalism syftar Said på islamska religioner/kulturer och länder, men betydelsen har en större räckvidd och kan tolkas till alla utomeuropeiska kulturer, folkslag och länder).

Det som här har presenterats av teorin är inte en heltäckande bild. Till exempel ingår även bland annat genusteorier i den postkoloniala teorin. Vi har helt enkelt bara valt att presentera huvuddragen av teorin och det vi kan använda oss av i vår avgränsade del utav undersökningen. Vi kommer att till en viss del använda oss av den postkoloniala teorin och då i fråga om att undersöka just dikotomier.

3. Hypotes, frågeställningar och syfte.

Syfte:

Undersökningens syfte är att ytterligare försöka komma åt graden av den förändring som skett i den svenska omvärldsbilden genom att undersöka läromedlen som använts inom historieämnet under 1900-talet.

Hypotes

Vår hypotes är att vi kommer finna belägg för att beskrivningen av händelser kopplade till Afrika söder om Sahara eller dess svarta befolkning i de svenska läromedlen för historieämnet under de senaste hundra åren har förändrats. I den mån Afrika söder om Sahara och Afrikas svarta befolkning beskrivs mer ingående tror vi oss kunna hitta spår av motsatsbeskrivningar, det vill säga att vi finner belägg för det som sedan 70-talet behandlats under namnet postkolonialt perspektiv. Alltså att vi beskriver "de andra" vilka i det här fallet är de svarta, med motsatser till hur vi beskriver oss själva och då med den positiva beskrivningen tillägnad oss själva som västerlänningar eller om man så vill, den vita rasen.

Frågeställningar

Det vi först vill undersöka i uppsatsen är dels vilket utrymme som ges till att beskriva händelser relaterade till Afrika söder om Sahara och dess svarta befolkning över huvud taget? Hur förändras bitarna av vad som tas upp och vad som beskrivs samt vad består, försvinner eller förändras? Denna del syftar till att tjäna som en mer allmän frågeställning vilken skall fungera som ingång till nästa del av undersökningen och ge en grund att stå på. Den andra delen i undersökningen syftar till att kartlägga genom vilka raster man beskrivit relationen Afrika/dess svarta befolkning kontra Europa/européer samt vilka olika aktörsroller de tilldelats. Frågeställningarna som besvaras i del två ser ut på följande vis:

1: Vilka ämnen är det som tas upp i beskrivningarna av historiska händelser relaterade till Afrika söder om Sahara och dess svarta befolkning i historieböckerna och vilka ämnen ges mest utrymme?

– Vad förändras. Vilka delar skrivs om, försvinner eller består.

2: Hur beskrivs och värderas den svarta befolkningen på den ena sidan och européerna å den andra sidan i texterna som behandlar händelser kopplade till Afrika?

- Genom vilka raster betraktas Afrika och dess svarta befolkning samt européerna och Europa?
  - Förändras de och i så fall hur?
- Vilken aktörsroll tillägnas Afrikas svarta befolkning å ena sidan och ”den vite mannen” å den andra i händelser kopplade till Afrika söder om Sahara?
  - Hur förändras beskrivningen av dessa roller och vilka nya skepnader får de. Vilka består?

3: I den tredje delen diskuterar vi vilka spår av ett postkolonialt tänkande vi kunnat finna i de undersökta böckerna med fokus på motsatsbeskrivningar.

4. Forskningsläge

I detta avsnitt kommer vi ta upp arbeten som ligger nära vårt eget ur olika avseenden. De som kommer att gås igenom är: Göran Andolf som i sin avhandling *Historien på gymnasiet*¹⁸ undersöker uppbyggnad och innehåll i historieböcker för gymnasiet, Herbert Tingsten som i uppsatssamlingen *Gud och fosterlandet*¹⁹ undersöker frekvensen av propaganda i läromedel, Luis Ajagán-Lesters *De andra – Afrikaner i svenska pedagogiska texter*²⁰ (1768-1965) där synen på Afrikaner i pedagogiska texter undersöks men där läromedlen för historia så när som på en bok lyser med sin frånvaro, Åke Holmbergs *Världen bortom västerlandet*²¹ där Svenska omvärldsbilder undersöks och Kenneth Nybergs *Bilder av mittens rike*²² där den svenska kinabilden undersöks genom analys av ett antal reseskildringar.

¹⁸ Andolf, G. (1972). *Historien på gymnasiet -undervisning och läroböcker 1820-1965*. Stockholm: Esselte studium.

¹⁹ Tingsten, H. (1969). *Gud och fosterlandet – studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: P.A Norstedt & söner.

²⁰ Ajagán, L. L. (2000). *”De andra”*. Göteborg: HLS förlag.

²¹ Holmberg, Å. (1988). *Världen bortom västerlandet – Svensk syn på fjärran länder och folk från 1700-talet till första världskriget*. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg.

²² Nyberg, K. (2001). *Bilder av Mittens rike*. Göteborg : Göteborgs universitet.

4.1 Andolf och Tingsten om de svenska läromedlen för gymnasiet i allmänhet och för historia i synnerhet.

Göran Andolf har i sin avhandling *Historien på gymnasiet* gjort en kartläggning av de läromedel som använts inom historieundervisningen i den svenska gymnasieskolan mellan år 1820 och 1965. Andolf fokuserar på innehåll och struktur och vi kommer här att återge några av hans reflektioner och resultat som kan vara till nytta för vår egen ingång och studie. Andolf har bland annat undersökt urval i och struktur på innehåll i historieböckerna för gymnasieskolan. Gällande utvecklingen så lämnade böckerna så småningom enligt Andolf perspektivet i vilket väst stod i centrum och där allt skulle utgå från Västeuropa. Detta ser han tecken på hos de böcker som avslutar hans undersökningsperiod. Då i slutet av sin undersökningsperiod ser Andolf tendenser till att man nu återigen försöker skildra andra kulturer som Indien och Kina som självständiga kulturer. Andolf visar även på att nya forskningsresultat ofta får stå tillbaka i produktionen av läromedel för historia. Från början var orsaken bristen på tillgänglighet och i senare skeenden hävdar han att det snarare kan vara ett sätt att undvika den svåra frågan om vad som skall anses som en fastslagen vetenskap och vad som skall anses vara en tunnare underbyggd teori. När man skrivit läromedel för historia har man enligt Andolf istället för nya forskningsresultat hellre lutat sig mot olika allmänt erkända internationella standardverk.

Herbert Tingsten har i *Gud och fosterlandet – studier i hundra års skolpropaganda* samlat ett antal av sina uppsatser som rör olika områden inom propaganda i skolundervisning. Här förklarar han hur svenska läromedel färgats av olika inställningar genom tiderna. Kärnan i Tingstens uppsatser ligger i undersökningen av den nationalistiska fosterlands- och kristendomspropagandan i skolböckerna. Tingsten kommer fram till att skolböckerna under 1800-talet var starkt färgade av båda två. Gud som regissör av historiska händelser försvinner dock kring 1900-talets början och nationalskrytet mildras även det allt eftersom.

Om beskrivningarna av andra folk i 1800-talets geografiböcker som motsats till hur vi själva beskrivits säger Tingsten:

”Ytligheten, godtyckligheten och bristen på systematik är uppenbara: hela nationer beskrivs med några klichéer, som skulle vara torftiga även i bedömandet av en enskild person. Generaliseringar i fråga om

moral och begåvning kombineras med detaljer om seder och uppförande, såsom renlighet och färdighet i dans och musik”²³.

Vidare nämner han några exempel på hur olika folk buntats ihop och beskrivits i grupp som exempelvis svarta människor: ”Negrerna får i skilda upplagor något olika men alltid exceptionellt dåliga vitsord: >>barnsliga och godmodiga men tillika lögnaktiga och opålitliga>>; >>sedan de som fria (i USA) ej längre tvingas till arbete, försjunka de ofta i andlig och kroppslig slöhet>>”²⁴. Tingsten gör inget försök att analysera eller systematisera dessa notiser men nämner något som även motiverar vårt arbete:

”Det intressanta är inte omdömena i och för sig, utan förekomsten av denna indoktrinering i oreflekterade, slappa och osammanhängande föreställningar om andra folk. Några allmänna intryck bör dock redovisas. I regel är omdömena tämligen välvilliga, särskilt när det gäller Nord-, Väst- och Mellaneuropa; ett stort antal nationer påstås vara modiga, duktiga, fosterlandsälskande (kanske honnörsoordet framför andra). Mera kritiska blir bedömningarna, då det gäller Sydeuropa och Ryssland samt framförallt utomeuropeiska folk som kineser och negrer (med japaner som markant undantag). Varje barn, som med uppmärksamhet och förtroende studerat dessa uppgifter, måste ha antagit, att folken i stort sett blev mera tvivelaktiga ju längre bort de bodde.”²⁵

Tingsten noterar att dessa omdömen bantas ned successivt under 1900-talets gång och bekräftar därmed att man förr hade en mer nedvärderade syn på utomeuropeiska folk för att senare under århundradet försöka ge en allt mer rättvis behandling av samma folk och händelser i läromedlen.

4.2 Luis Ajagán-Lester om hur den svenska bilden av afrikaner formats och förändrats i pedagogiska texter.

Som vi tidigare nämnde har Ajagán-Lester skrivit en avhandling om hur bilden av afrikaner har formats och förändrats i svenska pedagogiska texter. Undersökningen utgår från 1768 och avslutas vid år 1965. Det Ajagán-Lester vill ta reda på är hur de beskrivande bilderna av afrikaner glidit ifrån att från början ha varit inriktade på skillnader mellan ”vi och dem” till att senare istället lyfta fram likheter. Ajagán-Lester gör även ett försök till att bena ut vilka röster det är som tillåts ta plats i texterna samt vilka eventuella bitar som försvunnit ur texterna. Det som skiljer hans arbete mot vårt är att Lester inte använt sig av några historieböcker så när

²³ Tingsten, H. (1969), s. 252

²⁴ Tingsten, H. (1969), s. 255

²⁵ Tingsten, H. (1969), s. 255

som på en i sin undersökning. Dessutom avslutar han sin studie kring 1965, vår egen löper vidare fram till och med år 2000.

Det Ajagán-Lester kommer fram till i sin avhandling är i korta drag att bilden först varit både fördomsfull och tunt underbyggd. Senare undersökta tidsperioder visar att man fortsatt försöka tydliggöra skillnader mellan "oss och dem" samt att man sedan undersökningsperiodens början lyckats bygga på samma bild med mer belägg för den beskrivning man gett. Att afrikanerna betecknas som mindre värda och som en lägre stående ras hänger med ända fram till slutet på 1950-talet då bilden av afrikanerna i texterna istället börjar gå mer mot att beskriva likheter som finns mellan "oss och dem". Under 1900-talets början gick man från att man som tidigare ha använt hudfärg och beteendemönster som skiljemarkörer mellan raser till den nya rasläran som kännetecknades av kraniets omfång och så vidare. När omvärlden sedan fick upp ögonen för vilka fruktansvärda konsekvenser detta tankesätt hade fått under Tysklands nazi-era så började man agera för att undersöka relevansen i den tidigare accepterade rasläran. Denna revidering visade sig i skolböckerna enligt Ajagán-Lester inte förrän i slutet på femtiotalet då skolböckerna började rensas ut på rasbiologiska teorier. Ajagán-Lester skriver själv såhär om detta: "Ras och rasindelningar visade sig vara fullständigt inrotade i det västerländska medvetandet. De kriterier som användes för att dela in raser varierade. Från färg till huvudskål och ansiktsformer, de olika valda biologiska markörerna gav uttryck för samma orubbliga uppfattning: "den vita rasen och den västerländska överlägsenheten."²⁶ Vidare skriver han att:

"Begreppet ras, redan känt bland lärda kretsar i landet, kommer in i texterna kring mitten av 1850-talet. Då associeras ras till överlägsenhet eller underlägsenhet på det explicita planet. I mitten av 1920-talet kom rasernas förmåga, eller oförmåga, att producera högre eller lägre kultur att kopplas till nya biologiska markörer som betraktades som ärftliga. Begreppets förklarande värde och tron på den vita rasens överlägsenhet kommer att ifrågasättas i skiftet mellan 1950 och 1960 talen."²⁷

Att vi fokuserar på just denna del av hans avhandling är för att den direkt rör den första delen av vår egen undersökta tidsperiod. Ajagán-Lester kommer fram till att de pedagogiska texterna är starkt färgade av ett sådant här tankesätt. Intressant blir att följa om något av detta avspeglar sig i de texter vi själva kommer att undersöka. Brytpunkten enligt hans studie

²⁶ Ajagán, L.L. (2000), s. 230

²⁷ Ajagán, L.L. (2000), s. 231

kommer kring 60-talets början och det borde vi i så fall kunna se tecken på även inom vår egen undersökning. Varför den är aktuell för vår egen studie är för att Ajagán-Lesters avhandling på ett tydligt sätt visar att en bild av något dels förändras över åren och dels påverkar framtidens bild av samma händelse. Det skall bli intressant att följa huruvida förändringar i historieböckernas bilder stämmer överens tidsmässigt och innehållsmässigt med Ajagán-Lesters undersökta bild av svarta afrikaner i allmänhet. För att ge ytterligare några exempel på vad som blir intressant att följa i vår egen undersökning så återger vi det som Ajagán-Lester skriver i sin sammanfattning av perioden mellan 1850-1920: "En tydlig förskjutning, eller en olikhet i diskursen om befolkningen i det 'mörka Afrika' kan noteras i den andra studerade perioden. Rasindelningar lämnar den vetenskapliga kontexten och översätts till skolkunskap."²⁸ Vår undersökningsperiod börjar 1900, alltså mitt i den tid där rasindelningen enligt Ajagán-Lester fått fäste även i pedagogiskt material. Hur kommer detta att te sig i vårt eget undersökta material? Tiden efter 1920 beskriver han som sagt som en övergångsperiod där det efter andra världskriget inte längre var accepterat att beskriva Afrikanerna utifrån ett rasperspektiv som letade motsatser. Perioden efter andra världskriget fram till och med 1960 kännetecknas av en blandning av det gamla och försök till nya förklaringar. Om detta avspeglar sig även i historieböckernas beskrivningar av imperialismen så kommer det bli ännu mer intressant att se om spåren från tiden före 1960 fortfarande finns kvar och om de försvunnit så i så fall när försvann de och vad har ersatt dem?

4.3 Kenneth Nyberg om hur den svenska kinabilden förändrades 1749-1912.

Lite längre ifrån vårt eget arbete men ändå i ett angränsande rum finner vi Kenneth Nyberg som i sin avhandling *Bilder av mittens rike* undersöker hur svenska resenärers Kinaskildringar skiljer sig genom en undersökt tidsperiod som sträcker sig mellan 1719-1912. På liknande sätt som vi ställer Nyberg frågor till sitt material som syftar till att undersöka vilka ämnen som tagits upp i resenärernas Kinaskildringar och vilka ämnen ges mest utrymme. Med detta i åtanke undersöker Nyberg även vilka element i bilden av Kina som förändras över tid, vilka som faller bort och vilka som är konstanta. Likt oss så undrar dessutom Nyberg hur och när bilden förändras. I avhandlingen ställs ett flera frågor till som besvaras utifrån materialet men det är dessa frågeställningar som är intressanta att följa då de överensstämmer med vår egen ambition.

---

²⁸ Ajagán, L.L. (2000), s. 129

Nyberg finner att fokus i reseskildringarna flyttats från att främst försöka beskriva sedvänjor och livsmönster till att istället försöka resonera kring Kinas plats i världen. I slutet av den undersökta perioden beskrivs istället den kinesiska civilisationen och dess möjligheter att överleva. Nyberg finner att många spår från den äldre tidens skildringar och befästa bilder hänger med i de nyare skildringarna. Nyberg själv sammanfattar resultaten på detta vis:

”1700-talets resenärer hade sålunda en ganska öppen hållning och tvekade inte att uttrycka sin beundran för andra kulturer när det tycktes befogat – något som inte minst kom Kina till del. Under det följande århundradet blev de mer negativa inslagen allt starkare och schablonerna alltmer framträdande, en trend som kulminerade runt sekelskiftet 1900. Den sista delperiodens senare år präglades av en mindre omvärdering av Kina i positiv riktning, samtidigt som vissa författare ifrågasatte många element i den traditionella Kinabilden såsom fördomsfulla och felaktiga.”²⁹

Även om Nyberg precis som de andra författarna finner vissa belegg för att en onyanserad och fördomsfull omvärldsbild funnits så skiljer sig ändå hans studie från de andra här nämnda då Nyberg kommer fram till att den svenska omvärldsbilden har varit mer nyanserad, komplex och objektiv än vad som förut hävdats.

4.4 Åke Holmberg om den svenska omvärldsbilden mellan 1700-talet och mellankrigstiden.

Holmberg har skrivit en bok om fördomar i den svenska omvärldsbilden. Denna studie är intressant för oss eftersom den kartlägger hur fördomar byggts upp och hur de förändrats under tiden före vår egen undersökning.

Han har i sitt tvåbandsverk *Världen bortom västerlandet* undersökt den svenska omvärldsbilden från 1768 till och med mellankrigstiden. Han har undersökt såväl reseskildringar som tidningsartiklar och läromedel för att undersöka den svenska omvärldsbilden. Han har bland annat försökt kartlägga de dominerande fördomarnas ursprung och förändringsprocess. Holmberg nämner att fördomarna först byggdes på motsatsbilder med religiös struktur. Där var kristendomen den gemensamma nämnaren för västvärlden och med det man kunde skilja sig från den övriga världen. Denna grupp av fördomar ersattes sedan av de etnocentriska fördomarna där nationer och deras egenarter används för att beskriva ”de andra”. Dessa ersattes i sin tur av de eurocentriska fördomarna. Dessa kan ses som en blandning av de två första och att perspektivet där utgår från att Europa och då främst

---

²⁹ Nyberg, K. (2001), s. 306

Västeuropa står i fokus. Man beskriver då ”de andra” genom motsatser till vad man själva anser att ”vi” står för. Till detta har sedan enligt Holmberg biologisk rasism tillagts.

Holmberg har även försökt kartlägga uppbyggnaden av dessa fördomar och hur de tätt sig i hans undersökningsmaterial.

5. Källmaterial och metod.

5.1 Källmaterial

Läromedlen har valts ut med nedslagsår på ca 20 - 30 år emellan varje bok. På grund av den begränsade tidsramen för arbetet har vi försökt göra olika avgränsningar. I den mån det gått har vi i alla fall utom ett försökt använda oss av de böcker som har varit mest representerade ute i de svenska skolorna för sina olika tidsperioder. Via olika källor har vi försökt få fram vilka böcker haft en dominerande ställning under sin tidsperiod. Fram till och med 60-talet har vi använt Andolfs forskning på läromedel för historia som grund för nedslagen och fram till den nedslagspunkten har vi använt oss av de böcker som enligt hans studie varit dominerande under tidsperioden. Det kan tyckas vanskligt att låta endast ett läromedel per nedslagspunkt representera ett så stort tidsspänn men eftersom tidsavgränsningen gjorde det omöjligt att ta med fler böcker valde vi att istället för att ha färre nedslagspunkter och fler böcker på varje, ha fler nedslagspunkter och för en bok för varje nedslag. Man kan hitta fördelar och nackdelar med båda valen, men vi fann att denna modell skulle ge ett mer representativt urval för vårt syfte eftersom vi vill kunna slå fast hur och när förändringar över tid skett.

Böckerna som analyserats är:

Nedslagspunkt 1900.

*Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*³⁰ (Stockholm 1878) av Johan Pallin. Denna bok är enligt Andolf den mest frekvent använda boken i historieundervisningen kring 1900. Enligt Andolf har den inte omarbetats utan används i mer eller mindre identiskt utförande trots att den då hade 22 år på nacken. Anledningen till att vi inte använt en av böckerna med tryckår kring 1900 är att vi inte kunde finna någon senare tryckning. Det är dessutom samma upplaga som Andolf använt som källa i sin egen undersökning.

---

³⁰ Pallin, J. (1878). *Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

Nedslagspunkt 1930.

*Lärobok i nya tidens historia för allmänna läroverkets högre klasser.*³¹ (Stockholm 1925) av Johan Pallin, omarbetad av Gustaf Jacobsson. Även denna bok är hämtad ut Andolfs statistik för användningsfrekvens av läromedel i skolorna. Kring 1930 används denna bok i störst utsträckning. Även denna upplaga är den samma som Andolf använt som källa i sin avhandling.

Nedslagspunkt 1950.

*Lärobok i allmän historia för gymnasiet*³² (Stockholm 1950) av Gustaf Jacobsson, omarbetad av Ernst Söderlund. Detta är den sista boken hämtad ur Andolfs statistik över använda böcker. Även denna är enligt Andolf den mest frekvent använda under tidsperioden kring 1950. Intressant att notera är att omarbetningar av Pallins första verk hänger kvar så länge genom historien.

Nedslagspunkt 1960.

*Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-årig realskola*³³ (Stockholm 1962) av Leif Dannert och Waldemar Lendin. Enligt Andolf börjar *Historia för gymnasiet – Allmän och nordisk historia efter år 1000* (Stockholm 1965) av Martin Bäcklin, Sten Carlsson, Waldemar Lendin och Hugo Valentin att dominera den svenska marknaden kring 1965. Detta är en bok som bygger vidare på Söderlunds *Lärobok i allmän historia för gymnasiet*.³⁴ Den här boken kunde vi för tillfället inte erhålla i universitetsbiblioteket, därför valde vi *Världen och vi* som en alternativ bok där en utav de ledande läromedelsförfattarna (Waldemar Lendin) fanns representerade.

Nedslagspunkt 1980.

*Alla tiders historia, Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*³⁵ (Arlöv 1983). Av Börje Bergström, Arne Löwgren och Hans Almgren. Lite lättare blev det för 80-talet då denna boks dominans bekräftas av Sture Långström där *Alla tiders historia* kom att utgöra en dominerande del utav den svenska

---

³¹ Pallin, J. Jacobsson, G. (1925). *Lärobok i nya tidens för allmänna läroverkets högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

³² Jacobsson, G. Söderlund E. (1950). *Lärobok i allmän historia för gymnasiet*. Stockholm: Pan & söner.

³³ Dannert, L. Lendin, W. (1962). *Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-årig realskola*. Stockholm: Almqvist & Wiksell

³⁴ Andolf, G. (1972), s. 126

³⁵ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983). *Alla tiders historia - Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*. Arlöv: Berglings

marknaden sedan den första utgåvan 1983. Efter 1985 hade *Alla tiders historia* så hög som 80 % användningsfrekvens³⁶ fram till 2000-talet, vilket också motiverar till valet av läromedel för nedslagspunkten 2000.

Nedslagspunkt 2000.

*Epos*³⁷ (Stockholm 2001). Av Robert Sandberg, Per- Arne Karlsson, Karl Molin och Karl Ohlander. Detta val skiljer sig från de övriga i det avseendet att vi här valt bort den dominerande boken. *Alla tiders historia* dominerade kring 2000-talet fortfarande ute i de svenska skolorna. Anledningen till att vi istället valt en bok som hamnar först kring plats 3 på listan är att *Alla tiders historia* egentligen inte omarbetats sedan 80-talet. Vår sista nedslagspunkt skall representera den idag förmedlade synen för att på så sätt kunna jämföra med tidigare böcker. Hade vi valt *Alla tiders historia* även här hade vi istället egentligen varit tvungna att avsluta vår studie med nedslaget kring 80- då resultatet hade varit detsamma för 2000 som för 1980. Någon försäljningsstatistik har vi inte fått ut eftersom den av förlagen betraktas som affärshemligheter men intervjuer och samtal med representanter för förlag och lärare gör att denna bok ändå känns som ett befogat val då den anses som en av de böcker som är ledande under 2000-talet³⁸.

5.2 Metod

Resultatdelen kommer att baseras på textanalyser som skall kartlägga när och hur förändringar sker i läromedlen, och böckerna kommer att till en viss del att granskas även ur ett postkolonialt teoretiskt perspektiv. Vi börjar med att granska själva innehållets fördelning och uppdelning för att senare granska de mindre bitarna i den stora helheten. För att visa på de förändringar som sker och deras förlopp kommer vi att punktmarkera vissa historiska händelser och närmare granska dessa i detalj.

5.3 Om problem med undersökningar likt denna

Bland annat tidigare nämnt har Andolf kritiserat fler upphovsmän till liknande undersökningar på en punkt. Den kan tyckas självklar men är ändå värd att beakta när man gör en sådan här undersökning. Han menar att det kan vara lätt att falla i den fälla där man hittar precis vad man letar efter. Att undersökningen tappar i objektivitet och inte blir representativ. Detta har

---

³⁶ Långström, S. (1997). *Författarröst och lärobokstradition - En historiedidaktisk studie*. Umeå: Borea Bokförlag. s. 132

³⁷ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001). *EPOS*. Stockholm: Almquist och Wiksells.

³⁸ Personlig kontakt med Epos förlag 2008/5/13, se bilaga.

Andolf själv försök undvika genom att göra en kvantitativ undersökning där läsaren själv kan tolka resultaten dessa ger. Vi har själva ingen möjlighet att göra en lika kvantitativ undersökning som Andolf och hoppas istället kunna komma runt denna problematik genom att begränsa vår undersökning till delar av en omvärldsbild och undersöka dess förändring snarare än själva omvärldsbilden. Vi kan inte garantera att vår undersökning aldrig faller i fällan men vi kommer att aktivt försöka motverka detta genom att hela tiden ha tydliga hänvisningar till vad som åsyftas och låta författarnas texter tala för sig själva.

6. Resultatdel

I denna del av uppsatsen skall de resultat vi kommit fram till presenteras. Avsnittet är uppdelat efter de frågor vi ställt till vårt material. När första frågeställningen avhandlas kommer det först att redovisas för vilket totalt utrymme de relevanta händelserna fått i sina respektive böcker baserat på antalet sidor. Eftersom det i ibland bara handlar om någon rad på en sida och hela sidan i andra fall är det ingen exakt redogörelse vi får. Däremot är behandlingen lika för alla böckerna och därmed borde vi ändå kunna se relativa skillnader genom dessa siffror.

I del ett ligger fokus på innehåll i de undersökta böckerna. Vad har bestått, lagts till, plockats bort eller ändrats. I delsammanfattningen som följer kommer beskrivningar av slavhandeln gås igenom mer detaljerat. Anledningen till att en sådan djupare jämförelse inte görs med alla relevanta händelsebeskrivningar är dels den stora variationen mellan vilka händelser som tas upp och dels behovet av omfångsbegränsning på grund av vårt knappa tidschema. Tanken med att punktmarkera detta historiska fenomen är att det skall kunna ge en djupare inblick i hur innehållet kan förändras i beskrivningen av en historisk händelse över tid. I del två skall frågorna om vilka aktörsroller de svarta/de vita getts och genom vilka raster de har betraktats genom av författarna besvaras. Även den delen avslutas med en delsammanfattning där vissa händelser punktmarkeras. Åren som anges som rubriker syftar till vilken nedslagspunkt boken som behandlas tillhör. I del tre ligger det postkoloniala i fokus. Vad har förändrats och vad har bestått i differentieringen ”vi” vita västerlänningar och ”dem” svarta afrikaner under 1900-talet?

6.1 Första delen.

Totalt utrymme

Nedan ser vi då en tabell över vilket procentuellt utrymme de aktuella händelserna getts i respektive bok. Även beskrivningarna av slaveriet som vi gör en mindre

punktundersökning av i vår uppsats finns med. Som sagt är det relativa siffror vi visar här. För de första böckerna var det genomgående så att sidorna bara innehöll ett fåtal meningar med relaterat material. För de senare böckerna handlar det i mycket större utsträckning om hela sidor. Ett undantag från detta är boken från 1930. Även där är det i första hand hela sidor det handlar om vilket förklarar sänkningen från nedslagspunkten innan.

Tabell 1. Antalet sidor i nedslagspunkternas böcker ägnade åt händelser relaterade till Afrika söder om Sahara och dess svarta befolkning inkluderat USA och slavfrågan inom landet.

	1900* (Pallin)	1930* (Pallin/J ackobsson)	1950* (Jacko bsson/ Söderlund)	1960 (Dan nert/ Lendin)	1980 (Ber gström m.fl.)	2000 (San dberg m.fl)
Antalet sidor ägnade åt alla relaterade händelser:	9	6	9	26	35	26
Antalet sidor ägnade slavrelaterade händelser	3	2	4	5	12	6
Antalet sidor totalt:	250	282	397	345	447	582
Procentuellt sidutrymme tilldelat alla de relaterade händelserna:	3,6 %	2.1%	2.2%	7.5%	7.8%	4.4%
Procentuellt sidutrymme tilldelat de slavrelaterade händelserna:	1.2%	0.7%	1%	1.1%	2.6%	1%

*De första böckerna innehåller ingen svensk historia och därmed är procenttalen antagligen alldeles för höga. Skillnaderna är därmed ännu större egentligen.

I tabellen ser vi att det procentuella sidutrymmet från 1900- sjunker till 1930- och utökas inte förrän vid 1960-. Då utökas det drastiskt från 2.2 % år 1950- till 7.5% år 1960. Utökandet fortsätter till nedslagspunkten för 1980- för att sedan vid 2000- sjunka igen med nästan hälften. Angående slavhandeln som vi valt att punktmarkera i denna del av studien så är dess utrymme i stort sett oförändrat över tiden med undantag för nedslaget 1980- då det tillägnade sidutrymmet mer än fördubblats. När det kommer till 2000- har mönstret återställts och det

tilldelade sidutrymmet är nu åter igen nere på ca 1 %. De tre första böckerna innehåller inte svensk historia och därför är procenten för höga för dessa böcker. Det handlar egentligen alltså om ännu större skillnader.

Händelseförlopp relaterade till Afrika söder om Sahara och dess svarta befolkning beskrivna i de svenska gymnasieläromedlen för historia i allmänhet och slavfrågan i synnerhet.

År 1900.³⁹

Den mest frekvent använda boken för denna del av undersökningsperioden är: Pallin Johan. *Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*, Stockholm 1878. Det som tas upp i boken med koppling till Afrika är i tur och ordning: Upptäckandet, Englands och Hollands kolonier samt slavfrågan. Här nämns Afrika i förbigående när Pallin redogör för sökandet efter vägen till Indien. Inget nämns om det faktum som är att för att finna vägen runt Goda Hoppsudden var man först tvungna att även utforska Afrikas västkust.

Det Pallin skriver om kolonierna är främst menat att syfta till kolonierna i andra delar av världen men i ett stycke där han går igenom Engelska koloniers lönsamhet nämns i förbifarten även de i Afrika. När det gäller Holland är det en kort mening som beskriver hur Holland besätter Kaplandet. Sista gången Pallin nämner något kopplat till Afrika söder om Sahara och dess dåvarande eller tidigare invånare är det i samband men det Amerikanska inbördeskriget. Slavfrågan nämns som en orsak till inbördeskriget och i beskrivningen av krigets konsekvenser konstaterar även Pallin att slavarne förklarades fria och att de senare även fått medborgerliga rättigheter.

Det som bör noteras angående bokens innehåll och möjligheterna till jämförelse med de andra böckerna i studien är att den skrivits så pass tidigt att den större delen av imperialismen ännu inte skett eller håller på att ske i samma tid som boken skrivs. Detta kan också vara en av anledningarna till att Afrika inte nämns på fler än några få ställen. Många av de händelser som idag anses vara bakomliggande orsaker till det första världskriget hade helt enkelt inte skett än. Livingstone och Stanley samt deras samtida kollegor var som bäst i färd med eller hade nyss avslutat sina expeditioner i Afrika och det är inte omöjligt att Pallin fortfarande såg Afrika som en stor vit fläck på sin egen världskarta.

---

³⁹ Pallin, J. (1878). *Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

År 1930⁴⁰

Under tidsperioden kring 1930 var *Lärobok i nya tidens historia för allmänna läroverkets högre klasser*. (Stockholm 1925) av Johan Pallin och Gustaf Jakobsson den mest frekvent använda boken. I denna bok tas i tur och ordning upp följande historiebrevningar vilka nämner Afrika söder om Sahara eller dess svarta befolkning efter 1500-talets början. Boken tar upp upptäckterna, slavhandeln, kolonialismen samt imperialismen. I denna bok finns förutom berättelsen om da Gama nu även en del om Stanleys och Livingstones expeditioner i Afrika. Våldigt kortfattat beskrivs hur dessa herrar företog sig resor in i Afrikas inre. Slaveriet får större utrymme än i Pallin 1878 och förutom orsaken till det amerikanska inbördeskriget nämns nu även den omilda behandlingen av afrikanska slavar i Sydamerika samt den europeiska ambitionen att få ett slut på arabernas oetiska slavhandel i Afrika. Kolonialismen har ett eget kort avsnitt där Pallin beskriver varför det var attraktivt att införskaffa sig kolonier i Afrika samt några rader om kung Leopold den andre i Kongo. Imperialismen har beskrivits utifrån några få framträdande staters politiska utveckling, dock är det i störst utsträckning deras inblandning i Nordafrika som här behandlas. I avsnittet om Tyskland nämns dock att de som kompensation för Englands och Frankrikes uppdelning av Marocko tilldelas stora delar av Kongo.

Tidskillnaden mellan undersökningens två första böcker är ganska stor jämfört med de böcker som sedan följer. När Pallin-Jakobsson trycks har det gått nästan femtio år. Afrika är inte längre en vit fläck på kartan och Europas uppdelning av kontinenten har genomförts. I Sverige hade man fyra år före bokens tryckning bildat världens första rasbiologiska institut och det började i forskningsvärlden bli norm att man utgick från biologiska skillnader mellan raser när man bland annat undersökte människors beteenden. Att de historiska händelser som skett påverkat bokens innehåll råder det ingen tvekan om. Dock kan det tyckas anmärkningsvärt att ingen koppling görs till rasbegreppet i denna bok över huvud taget.

1950⁴¹

Boken som valts ut för denna tidsperiod är *Allmän historia för gymnasiet* (P.A Nordstedt & söner, 1950) av Gustaf Jakobsson och Ernst Söderlund. Grunden för denna bok har varit Jakobssons nyss genomgångna bok från 1925 vilken sedan omarbetats av Ernst Söderlund. I boken tas följande relevanta händelseförlopp upp: Upptäckterna, slavhandeln, kolonisationen

---

⁴⁰ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925). *Lärobok i nya tidens historia för allmänna läroverkets högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

⁴¹ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950). *Lärobok i allmän historia för gymnasiet*. Stockholm: Pan & söner.

och imperialismen. Avsnitten om upptäckterna har utökats med informationen om att portugiserna på sin väg mot Indien även utforskade Afrikas västkust. Äran för expeditionerna till Afrikas inre delas på färre personer i Söderlunds bok än i Jakobssons. Grant och Baker har fått stryka på foten och äran för att ha ritat kartan över Afrikas inre tilldelas nu bara Livingstone, Stanley och Speke.

Slavhandeln är återigen mer utförligt beskriven. Söderlund är den förste av dessa undersökta författare att beskriva den så kallade triangelhandeln, där slavar fördes med europeiska skepp från Afrika till Västindien. Slavarna i USA får även de mer uppmärksamhet då dessa nämns fler gånger i det något större avsnittet om det amerikanska inbördeskriget. Borta är den delen där den arabiska slavhandeln i Afrika beskrevs.

När kolonialismen skall beskrivas har Söderlund valt att plocka bort många delar av det som Jakobsson tog upp. Kvar finns bara några rader om Portugals tidiga kolonier. Angående imperialismen följer Söderlund Jakobssons mönster och beskriver den ur de ledande ländernas politiska ambitioner. Söderlund tar upp Englands Kap-Kairoprojekt, Frankrikes och Tysklands ambitioner i Nordafrika och hur efterspelet till fashodakrisen gjorde att stora delar av Afrika till slut delades mellan dessa tre nationer. För vår egen undersöknings del så är den relevanta biten återigen hur Tyskland tilldelades stora delar av Kongo. Det som är nytt i Söderlunds beskrivningar är den del där han beskriver hur och varför Tyskland plötsligt gav sig in i kampen om kolonierna i samband med Wilhelm II:s tillträde .

Boken är skriven i efterkrigstiden till det andra världskriget. Bokens historieskrivning slutar med ett kortare stycke om detta krig men den utförliga genomgången slutar egentligen vid mellankrigstiden. Hur dessa krig har påverkat Söderlunds urval av stycken för omarbetning är svårt att säga men en tendens som finns är att Söderlund väljer att rikta fokus från den tidiga kolonialiseringen och istället utöka delen som beskriver de olika konflikter som följde i spåren av den senare imperialismen.

1960⁴²

För den här tidsperioden har vi *Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-åring realskola* (Almqvist och Wiksell, 1962) av Leif Dannert och Waldemar Lendin. Boken är en

---

⁴² Dannert, L. Lendin, W. (1962). *Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-åring realskola*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

tredje upplaga och ingår i ett band som sträcker sig från sent 50-tal fram till ca mitten av 70-talet. Boken har uppdaterats med ett flertal nya historiska händelser och följande Afrikarelaterade händelseförlopp kan spåras: Upptäckterna, slavhandeln, kolonialismen, imperialismen samt ett nytt avsnitt angående avkoloniseringsprocessen är tillagt. Avsnitten kring upptäckterna fortsätter i liknande spår som de som boken från nedslagspunkten 1950 gjorde. Portugisernas utforskande av delar av Afrikas västkust nämns det inget om. Som utforskare av Afrikas inre kvarstår nu endast Stanley och Livingstone. Avsnitten om slavhandeln har blivit kraftigt reducerade och dessa händelser nämns endast i samband med Centralamerika, den amerikanska revolutionen och det amerikanska inbördeskriget. Fokus på slavhandeln är likt föregående bok störst under det amerikanska inbördeskriget. Kolonialismen har i allmänhet inte utarbetats något nämnvärt. Angående imperialismen så ligger fokus fortfarande på Nordafrika, Indien och nu även Sydamerika. Uppmärksamhet har här för första gången riktats mot den nya nationella våg som har uppstått i Afrika och lett till avkoloniseringsprocessen. Under första och andra världskriget har inte kolonierna berörts något nämnvärt heller. Den här boken har gentemot sin föregångare kortat ned avsnitten om kolonialismen och slavfrågan. Helt nytt jämfört med den samma är avsnittet om avkoloniseringsprocessen.

1980⁴³

Den utvalda boken för den här perioden är *Alla tiders historia* (Berlings, Arlov 1983) av Börje Bergström m.fl. *Alla tiders historia* har en större tyngdpunkt på de senaste trehundra årens historia, och boken är uppdelad i två böcker. Del 1 börjar vid den förhistoriska tiden och slutar fram vid 1800-talets imperialism, därefter fortsätter del 2 från 1800-talet fram till sent 1970-tal. Då boken förefaller vara en första upplaga, har författarna dock inte diskuterat varhän de har hämtat skaparanda ifrån eller om de har omarbetat tidigare läromedel. I boken kan följande relevanta händelseförlopp spåras: Nya tiden (upptäckterna), slavhandeln, kolonialismen, imperialismen samt avslutningsvis tillägnar författarna vid slutet två kapitel åt Afrikas och motståndskamp under mitten av 1900-talet. Vid upptäckterna har narrationen följt liknande spår som föregående läromedel dock börjar portugiserna upptäcka det okända Afrika under tiden B. Diaz rundar Godahoppsudden, men Afrikas utforskande svävar fortfarande kring Livingstone. Slavhandeln är mer utvecklad där man får följa utvecklingen från conquistadorernas feodalgods i Centralamerika, triangelhandeln till inbördeskriget i Amerika.

---

⁴³ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983). *Alla tiders historia - Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*. Arlov: Berlings.

Författarna har också lagt någorlunda stor vikt på oroligheterna angående rasfrågan efter Amerikas inbördeskrig och under den spända situationen i USA under 50-talet. Kolonialismen är också mer utförligt beskriven. Imperialismen kom enligt författarna att baseras på tävling mellan stormakterna om rikedom och ära, vilket i boken kan tolkas som en självklarhet för dåtida nationers politik, då Afrika och Indien erbjöd outnyttjade resurser och billig arbetskraft. Kolonialmakternas motsättningar under imperialismen baseras på konflikten mellan Frankrike och England, de övriga västmakterna syns fast mer dolt i bakgrunden och lyfts istället fram då Afrika delas under det sena 1800-talet. Motståndskampen och avkoloniseringen under mitten av 1900-talet är flitigt utarbetat, här har större vikt lagts på Afrika. Fokuset på Frankrike och England består men avtrappas beroende på vilket Afrikanskt land författarna skriver om under självständighetskampen. Då boken skrevs under det tidiga 80-talet, är det synbart att oljekrisen är fortfarande oroande och att u-länderna lider nöd på grund av detta. Afrikas motstånd under 60-talet tolkas ur ett kallkrigetperspektiv, eftersom oroligheter pågick i olika delar av världen är det förståeligt att större fokus tillägnas mellan vilken sida väst eller östblocket olika länder stod på under självständighetskrig etc. vilket var en dominerande del av den andra delen utav boken.

2000⁴⁴

Boken som valts ut för undersökning är *Epos Historia* av Robert Sandberg m.fl. Omfånget gällande historiska händelser relaterade till Afrika söder om Sahara är nu mycket större än i de tidigaste undersökta böckerna. Uppdelningen av det som beskrivs är dock liknande den från tidigare böcker. Det som tas upp i boken är: Upptäcktsresandet, slavhandeln, kolonialismen/imperialismen samt konsekvenser och utveckling efter imperialismen. Avsnittet om upptäckterna med Afrika i fokus börjar vid det beslut som togs av påven 1493 då denne beslutade att dela upp världen utanför Europa mellan Spanien och Portugal. Boken beskriver hur europeiska makter bet sig fast längs Afrikas kuster och byggde upp handelsstationer på kontinenten. Från första början var kulturerna de mötte oftast så svåra att besegra så att kolonistörerna höll sig på mindre områden längs med Afrika. Författaren till denna text sticker aldrig under stol med att det tidigare bott folk i området. Stanley är den ende upptäckaren av de vi tidigare stött på som omnämns. Sammanhanget är mindre smickrande eftersom fokus nu inte ligger på hans äventyr utan på att han hjälpte Kung Leopold II:e att lägga Kongo under sina fötter.

---

⁴⁴ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001). *EPOS*. Stockholm: Almquist och Wiksells.

Gällande slavhandeln så tar boken upp dels den så kallade triangelhandeln där varje destination beskrivs. Sedan följer ett avsnitt om den hårda behandlingen av slavarna och slutligen dyker slavfrågan upp i samband med konsekvenserna av det amerikanska inbördeskriget.

Kolonialismen och imperialismen är ganska ingående behandlat i många olika avsnitt men berör till stora delar kampen om Nordafrika. Boken har översiktsavsnitt om imperialismen och hur den började. Leopold II:e avhandlas med ett helt eget avsnitt för att beskriva baksidan av kolonialismen i allmänhet och den belgiska sådana i synnerhet. Englands Kap-Kairo ambitioner avhandlas i raskt tempo och där nämns även Tysklands beslagtagande av Tanzania. Författarna tar även upp fashodakrisen och vilka konsekvenser den fick för fortsättningen i Afrika. Efter att ha avhandlat stora drag i maktkampen om de olika områdena så väljer författarna sedan att försöka ge en bild av hur motståndet såg ut i Afrika samt hur Afrika och dess folk föll offer för en europeisk girighet som ofta gick under annan flagg.

Författarna fokuserar mycket utrymme på att beskriva efterverkningarna till den europeiska kolonialismen och imperialismen. De börjar med första världskriget och hur Tyskland förlorade alla sina kolonier. Ghanas och Tanzanias frigörelse tas upp för att sedan följas upp med en beskrivande del av den politiska och ekonomiska utvecklingen i länderna i Afrika. Indien målas upp som en förebild för de tidigare kolonierna i Afrika och att de senare efter en tid började få hopp om att en politisk frihet skulle följas av en ekonomisk tillväxt. Riktigt så blev inte fallet enligt författarna som visar på problem med exploatering av naturresurser i Afrika, korruption och problem som grundats i och med européernas raka gränsdragning över kontinenten. Det sista som rör Afrika i boken är avsnittet som kort och gott kallas demokrati i Afrika på 90-talet.

6.2 Sammanfattning första delen

Förändring mellan nedslagspunkter 1900 och 1930.

Jackobssons bok från 1925 berör imperialismen vilken ännu var i sin vagga när Pallin skrev sin bok. I början på den här perioden har Afrika berörts ganska lite. Angående upptäckandet har fokus lagts på Portugal och Spaniens tävlan om att hitta den nya vägen till Indien. Beskrivningen utav Afrika innehåller endast några rader om Englands och Hollands tidiga kolonier och i övrigt nämns bara Afrika söder om Sahara eller dess svarta befolkning i samband med slavfrågan under Amerikanska inbördeskriget. Senare under 1925 blir några avsnitt utarbetade och imperialismen dyker även upp som ett tema i samband med

upptäcktsresande som Livingstone och Stanley, Kap-Kairo projektet, Kung Leopold, Tyskland och i allmänhet dåtida ledande staters politiska utveckling. Slavfrågan har utvecklats från att vara endast ett problem angående Amerikanska inbördeskriget till att omfatta Centralamerika och även västvärldens strävan att stoppa arabernas oetiska slavhandel i Afrika. Sammanfattningsvis har det relevanta innehållet utökats från nära noll till att ändå ge området och dess befolkning en viss uppmärksamhet.

Slaveriets utrymme i den första boken är begränsat till några meningar om det amerikanska inbördeskriget. Där nämns att sydstaterna inte kunde undvara slavarna då dessa var lämpade "för att i det varma klimatet bruka de vidsträckta plantagerna"⁴⁵. Pallin nöjer sig även med att konstatera att: "Negrerna förklarades fria och hafva senare äfven fått medborgerliga rättigheter"⁴⁶. Mer om slavarna nämner inte Pallin. Jakobsson har utökat denna del med bland annat en beskrivning av hur slavarna behandlades i Sydamerika: "Då infödingarna ej visade sig så arbetsdugliga, som deras spanska herrar önskade, började man från Afrika införa negerslavar till Amerika. Efter hand fingo negerslaveriet och negerslavhandeln stor omfattning och antogo former, som voro ovärdiga kristna människor"⁴⁷. Detta är första gången slaveriet nämns med en negativ klang. Jakobsson kommenterar slavarna i USA:s frigörelse såhär: "Därefter genomfördes unionens återställelse på ett hänsynslöst sätt. Negrerna som redan under krigets lopp förklarats fria, fingo nu även medborgerliga rättigheter, vilket från början icke ingått i det republikanska programmet"⁴⁸.

Förändring mellan nedslagspunkter 1930 och 1950.

Under den här perioden följer boken från 1950 liknande spår som boken från 1925, eftersom den senare är omarbetad under 50-talet. De tidigare beskrivna händelseförloppen har utvecklats till viss del. Avsnitten som berör upptäckterna har utvecklats där Portugiserna även utforskar delar av Afrikas kuster i samband med sjövägen till Indien. Angående Afrikas utforskning har vissa upptäcktsresande utelämnats och äran för expeditionerna har endast tilldelats Livingstone, Stanley och Speke. Angående slavhandeln så har den här delen omarbetats ganska flitigt, triangelhandeln har lagts till och slavfrågan har tilldelats mer utrymme i samband med Amerikanska inbördeskriget, dock är den arabsiska slavhandeln i Nordafrika borttagen. Angående kolonialismen/imperialismen så har boken följt samma spår

---

⁴⁵ Pallin, J. (1878), s. 243

⁴⁶ Pallin, J. (1878), s. 245

⁴⁷ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 12

⁴⁸ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 253

från 1925, och det som har tillagts i det här fallet är Willhem II:s intressen i Afrika. Sammanfattningsvis har innehållet under den här perioden utvecklats något jämfört med tidigare undersökta böcker, dock kvarstår den Eurocentriska synen i berättandet i boken. Historieskrivningen slutar i denna bok kring andra världskriget.

Utrymmet som tilldelas slaveriet har fått en tillökning i fråga om en beskrivning av den så kallade triangelhandeln: "Engelska handelsskepp seglade till Afrikas västkust, där slavar inköptes i utbyte mot engelska industrivaror. Därifrån fortsattes seglatsen till Västindien, där slavarna såldes och last av kolonialvaror intogs, och sedan återvände skeppen till England"⁴⁹. Inget mer nämns om denna handel. Ett kort konstaterande av världshistoriens effektivaste människohandel. I övrigt har några rader om frekvensen av slavar på de amerikanska plantagerna lagts till och Jakobssons tidigare formulering om behandling som var ovärdig kristna människor har ändrats till: "Då indianerna i allmänhet visade sig vara för svaga för det hårda arbetet i gruvor och på plantager, började man inför neger-slavar från Afrika, och dessa liksom indianerna behandlades ofta mycket hårt"⁵⁰. Att denna mildring av uttrycket skett behöver inte vara författarens mening istället kan det vara så att Söderlund försökt få bort de religiösa referenserna ut boken i samförstånd med rådande inställning till läromedel och det av misstag råkat bli en mildare bedömning av slavarnas behandling.

Förändring mellan nedslagspunkter 1950 och 1960

För den här perioden har de stora förändringarna legat på avkoloniseringsprocessen som var en mer aktuell historisk händelse och kom att få större uppmärksamhet till Afrika än tidigare narration kopplat till Afrika söder om Sahara. Avsnittet om upptäckterna har reducerats lite där det inte nämns att portugiserna upptäckte kusterna på vägen till Godahoppsudden. Vidare är beskrivningarna utav slaveriet i stort sett de samma i denna bok som hos Söderlund. Avsnitten kring imperialismen har också likt *nya tiden* reducerats och kortats ned med motsvarande budskap som boken från 50-talet förmedlar. Den stora nyheten i den här boken är avkoloniseringsprocessen som vi stöter på för första gången i vår undersökning. Det är ingen stor del i boken eftersom det kalla kriget mellan väst och öst har tilldelats större utrymme, dock berörs situationen i Afrika kortfattat, man har inte kunnat gå in på specifika detaljer eftersom avkoloniseringen fortfarande pågick och har precis blivit ett hett debattämne när boken skrevs.

⁴⁹ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 243

⁵⁰ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 157

Beskrivningarna av slaveriet är i stort sett de samma i denna bok som hos Söderlund. En formulering som fortfarande hänger kvar i nästan identiskt skick är den om slavarna i Sydamerika: "För att få folk till det tunga och pressande arbetet på plantager och i gruvor utnyttjade spanjorerna till en början indianerna. Men dessa tålde inte de oerhörda ansträngningarna utan dog i massor. Då började spanjorerna istället använda neger-slavar. Sådana importerade man från Afrika. Än idag finns i Amerika en talrik negerbefolkning, som härstammar från dessa införda neger-slavar"⁵¹. Denna beskrivning är ett tydligt spår från Jakobssons bok från 1925. Nu har dock värderingen av behandlingen suddats ut helt. Borta är även beskrivningen av triangelhandeln.

Förändring mellan nedslagspunkter 1960 och 1980.

Under den här perioden har en hel del historiska händelser påverkat innehållet i boken från 1983, och vissa delar har utvecklats och nya tillkommit. Avsnittet om upptäckterna har följt liknande spår från 1950, med samma fokus på Portugal och Spanien. Angående Afrikas upptäcktsresande, är det endast Livingstone som nämns, alla andra är borttagna. Kolonialismen är mer utförligt beskriven, där man även försökt att ge orsaksförklaringar till den. Slavfrågan har fått många fler bearbetade sidor, med fler illustrerade bilder och berör i stort sett samma områden som i tidigare böcker. Angående imperialismen är den också något utökad med fler orsaksförklaringar till varför det skedde. Större fokus har här lagts på när och hur Afrika delades mellan stormakterna där man även kan se mer kartor och illustrerade bilder bland annat. Ett kapitel angående rasfrågan under 50-talets oroligheter i USA, har lagts till och även ett kapitel angående självständighetskampen och avkoloniseringsprocessen i Afrika under mitten av 1900-talet. En annan nyhet är också ett kapitel som berör I- och U-länder, som kopplas till oljekrisen och Afrika tilldelas den fattigaste rollen bland U-länderna. I allmänhet har Afrika inte berörts på något specifikt sätt fram till avkoloniseringsprocessen som till stor del ses ur ett kallakrigsperspektiv, och först då tilldelas landet stor uppmärksamhet. Avslutningsvis råder fortfarande en eurocentrisk historienarration, dock i en lite mindre skala i jämförelse med tidigare böcker på grund av specifikt tilldelade kapitel åt Afrika.

---

⁵¹ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 90

Slaveriet har i denna bok fått ett rejält tilltaget utrymme till skillnad från i de tidigare böckerna. Kortare beskrivningar av den tidiga slavhandeln har lagts till och formuleringen om slavarna i Sydamerika har fått en mer utförlig skepnad:

”Det visade sig efter hand att indianerna inte tålde det hårda arbetet. För att klara arbetskraftsproblemet började man införa negerslavar från Afrika. Uppemot en miljon slavar fraktades på 1500-talet till de spanska och portugisiska kolonierna. När engelsmännen under 1600-talet började kolonisera Nordamerika, fick slavhandeln ännu större omfattning. Negerslavar var länge en av de viktigaste handelsvarorna.”⁵²

Den negativa formuleringen är fortfarande borta men i den här boken kommer den tillbaka på andra ställen. Till exempel nämns slaveriet och slavhandeln i USA på följande vis: ”För att förse kolonierna i Amerika med billig arbetskraft bedrevs ända in på 1800-talet en oerhörd grym jakt på negrer i Afrika. Av de infångade beräknas bara 30 procent ha överlevt det första året av ofrihet. Sammanlagt ska Afrika ha förlorat mellan 30 till 50 miljoner människor genom slavhandeln”⁵³ samt ”Ombord på slavskeppen utnyttjades utrymmet till bristningsgränsen. Hygienen var urusel och ett stort antal dog under transporten”⁵⁴. På det hela taget är beskrivningarna av slavhandeln och slaveriet mer utförliga i denna bok än i sina föregångare. Författarna är öppet kritiska mot slaveriet och slavhandeln. Förutom dessa händelser nämns även Englands avskaffande av slaveriet som huvudorsak till att Boerstaterna bildades samt att USA grundade landet Liberia som en stat dit frigivna slavar kunde återvända.

Förändring mellan nedslagspunkter 1980 och 2000.

Under den här perioden har avsnitten om de undersökta händelserna blivit mycket större och någorlunda bearbetade sedan 80-talet. Uppdelningen är liknande från 80-talet dock nämns Afrika och den afrikanska kulturen i större omfattning fram till avkoloniseringsprocessen. Avsnittet om upptäckterna har omarbetats där portugiserna möter hårt motstånd från det afrikanska folket. Angående Afrikas utforskning kvarstår Stanley ensam, men nu har fokuset förflyttats från hans äventyr till ett samarbete med kung Leopold den II:e om Kongos erövring. Slavhandeln följer liknande spår från 80-talet, men har utvecklats i detaljbeskrivning angående triangelhandeln samt ett större omfång gällande Amerikanska inbördeskriget. Kolonialismen och Imperialismen är något mer utvecklade, och man har

⁵² Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 106

⁵³ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 181

⁵⁴ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 181

tillagt delar som berör kolonialismens och imperialismens efterverkningar från första världskriget fram till idag (2000) vilket inte var så bearbetat under 80-talet fram till 80-talet. Avslutningsvis visar boken från millennieskiftet tecken på förminskad eurocentrism, och Afrika har tilldelats i mån större utrymme till skillnad från föregående läromedel, med inslag av allt större västerländsk självkritik utifrån kolonialismens och imperialismens efterverkningar.

Angående slaverna så får de även i EPOS ett större utrymme. Här försvinner dock beskrivningen om slaverna i Sydamerika och fokus ligger nu istället på slavhandeln till USA. Nytt för denna bok är att abolitionisterna nämns som en kvinnogrupp som kämpade för slavernas frigivning. Epos innehåller ett avsnitt som diskuterar hur hårt slaveriet i USA var och nämner forskare som hävdar att det kanske inte alls var så illa som det lät: ”Det finns moderna forskare som hävdar att slaverna behandlades förhållandevis väl. De hade bättre bostäder och åt bättre mat än många fria arbetare. I praktiken var det inte många familjer som splittrades när de såldes från den ena ägaren till den andra, Det var heller inte många som drabbades av grymma bestraffningar från slavägare”⁵⁵. Författarna mildrar här livet under slaveriet jämfört med föregående bok. Denna bok har en utförlig beskrivning av triangelhandeln och dess destinationer. Förutom beskrivningen av det amerikanska inbördeskriget har här även lagts till en notering om slaveriet i Kongo under Leopold II.

Meningen var att genom att punktmarkera en specifik händelse bland många i dessa böcker borde vi kunna ge en bättre inblick i hur de olika historiebetraktningarna förändras. Den bit som varit med under hela 1900-talet är beskrivningarna om det amerikanska inbördeskriget och dess konsekvenser. Triangelhandeln dök upp på 50-talet för att sedan tio år senare försvinna för att sedan komma tillbaka igen och nu i mycket utförligare version. En formulering som höll sig snarlik genom över 50 år men som i den senast undersökta boken försvunnit var den om slaverna i Sydamerika, vilket om inte annat visar på den tröga utvecklingen som skett i de svenska läromedlen genom århundradet. Olika värderingar har kunnat tydas och allt från konstateranden till fördömanden har använts om samma händelse. Det mönster som går att urskilja är det där slaveriet fördöms och förkastas. Människorna som utsattes för det får i de senare beskrivningarna samma människovärde som sina slavägare. Möjligtvis försöker den sista boken ge en mer nyanserad bild av händelserna eftersom den hänvisar till forskare som hävdar att slaveriet i just USA inte var så farligt som tidigare

---

⁵⁵ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 333

hävdats. Boken i nedslagspunkten innan var mycket hårdare i sitt fördomande på den punkten så kanske är det ett nytt trendbrott på gång. Det får framtiden utvisa.

Läromedlen för historia har under hela 1900-talet genomgått förändringar. Under perioden 1900 – 1950 har Afrika berörts väldigt lite i böckerna, och endast förekommit kort förbigående i kampen om andra som då ansågs som viktigare kolonier Amerika och Indien. Därefter sker förändringar från 1950 – 2000. I allt större politiska oroligheter uppmärksammas Afrika och speciellt i samband med 50-talets USA och avkoloniseringsprocessen samt självständighetskampen under 50- och 60-talet. Det är dock inte fram till millennieskiftet som Afrika tilldelas en roll och får en identitet i historieskildringen som berör perioden innan avkoloniseringsprocessen under 50- och 60-talet samt andra dåtida politiska oroligheter.

6.3 Andra delen

Hur beskrivs och värderas den svarta befolkningen på den ena sidan och européerna å den andra sidan i texterna som behandlar händelser kopplade till Afrika?

- Genom vilka raster betraktas afrikanerna och Afrika samt européerna och Europa, förändras de och i så fall hur?
- Vilken aktörsroll tillägnas Afrikanerna å ena sidan och ”den vite mannen” å den andra.

1900⁵⁶

Beskrivningarna av Afrika och dess folk är som sagt mycket sparsamma i denna bok. Afrika har ännu inte blivit den heta potatis den sedermera skulle bli på västvärldens politiska agenda. Synen på andra kulturers invånare lyser dock igenom när Pallin beskriver Englands förehavanden som: ”Öfverallt hafva engelsmännen uppträdt som den mänskliga odlingens budbärare bland barbariska och halfbildade folk”⁵⁷. Eftersom Pallin räknar in Afrika bland de engelska kolonierna även om han inte mer än noterar dem så kan man anta att denna beskrivning även gäller för Afrikas befolkning. Det går att läsa denna mening som ett direkt svar på frågan ovan. Pallin ser på de andra som barbariska och halfbildade medan engelsmännen direkt och européerna indirekt ses som den mänskliga odlingens budbärare.

---

⁵⁶ Pallin, J. (1878). *Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

⁵⁷ Pallin, J. (1878), s. 224

Boken förmedlar alltså en bild av Afrikanerna som barbariska eftersom de är obildade och européerna som civiliserade eftersom de redan är upplysta.

Afrikanerna tilldelas rollen som ej upplysta i behov av undervisning. De beskrivs aldrig som offer ens i fråga om slavhandeln. Inga afrikaner beskrivs som några försvarare av nationer eftersom det aldrig förekommit några krig mot just afrikaner. De enda krigen som beskrivs på afrikansk mark är dem där landområdena man krigade om redan var i besittning utomafrikanska nationer. Utan angripare – ingen försvarande nation. De ges helt enkelt rollen som de mindre upplysta som så gott det går skall tillägnas européernas sätt att leva. Den afrikanska kontinenten kolonialiserades på grund av dels förhoppningar om att finna naturtillgångar men även eftersom man hade ambitioner om att bilda den barbariska urbefolkningen och sprida civilisation. Det verkar i vilket fall som om Pallin i sina beskrivningar hävdar att den afrikanska befolkningen kunde omvändas till civilisation.

Européerna i Afrika i den mån de nämns ges ofta rollen som upptäckare. När sedan kolonisationen kommit igång ges européerna, här representerade av engelsmännen, i Pallins bok rollen av upplysningsmän. Deras uppdrag är inte bara att skaffa ekonomiska fördelar gentemot andra europeiska nationer utan även att sprida civilisation till eftersatta folk. Pallin drar paralleller till korstågen när han berättar om upptäcktsresandet vilket senare ledde till grundandet av kolonier: ”Upptäckelseifvern sporrades dels af vinstbegär och lust att utforska det hemlighetsfulla fjärran, dels af riddaresinne och omvändelsenit, genom sin hänförelse erinande om korstågens tider. [...] De förnämste deltagerna i dessa ryktbara färder voro spanjorer och portugiser”⁵⁸.

1930⁵⁹

Jackobsson slår fast att afrikanerna inte var jämställda med européerna: ”De nyupptäckta ländernas rika men av de lågt stående negerstammarna föga utnyttjade naturtillgångar lockade europeisk företagsamhet, och snart blev så gott som hela Afrika uppdelat i europeiska staters >>intressesfärer>> eller kolonialområden.”⁶⁰ Varför de skulle vara lägre stående förklaras inte på ett ingående sätt men av kontexten framgår att Jackobsson fokuserar på att de inte var industrialiserade och att de inte var på samma utvecklingsnivå.

---

⁵⁸ Pallin, J. (1878), s. 2

⁵⁹ Pallin, J. Jackobsson, G. (1925). *Lärobok i nya tidens för allmänna läroverkets högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.

⁶⁰ Pallin, J. Jackobsson, G. (1925), s. 216

Europa/européerna i sin tur beskrivs indirekt som självklart överlägsna då de industrialiserat sitt samhälle och nu expanderade över jordklotet:

”Det har gällt att exploatera de nya ländernas rikedomar: guld som i stora mängder upptäcktes i Australien i mitten av 1800-talet och i Sydafrika på 1880-talet, samt livsmedel och råvaror som konsumeras av det industrialiserade Europa. Man har vidare sökt att i kolonierna skaffa nya marknader för moderländernas växande industri och även, åtminstone i länder med tempererat klimat, centra, dit man kan leda överskottet av de europeiska ländernas växande befolkning. Kolonialpolitiken står alltså i nära samband med samhällsförhållandena och den ekonomiska utvecklingen i Europas länder”⁶¹.

Jackobsson beskriver Afrikanerna som underlägsna då de inte utnyttjat sina tillgångar och inte nått samma utveckling som européerna. Européerna i sin tur beskrivs som självklara herrar över världen då de starkt drivit sin utveckling framåt mot ett mer industrialiserat samhälle.

Gällande aktörsrollerna så tilldelas afrikanerna i olika sammanhang olika roller. I samband med européernas kolonialisering av Afrika tilldelas de rollen som underutvecklade människor. Jackobssons enda belegg för detta är egentligen att de inte utnyttjat sina resurser till fullo. Afrikanerna beskrivs som offer två gånger i boken. Dels när de utsätts för en behandling som betecknas som ovärdig kristna människor när de förts som slavar till Sydamerika: ”Då infödingarna ej visade sig så arbetsdugliga som deras spanska herrar önskade, började man från Afrika införa neger-slavar till Amerika. Efter hand fingo neger-slaveriet och neger-slavhandeln stor omfattning och antogo former, som voro ovärdiga kristna människor.”⁶² och dels i samband med att Pallin nämner européernas ambition att få ett slut på arabernas slavhandel i Afrika: ”Den europeiska kolonisationen i främmande världsdelar har till en del varit förknippad med humanitära strävanden (t. ex. Att utrota den ohyggliga slavhandeln, som araberna bedrivit i Afrika) och med kristen missionsverksamhet, men den kraftigaste drivfjädern har varit av ekonomisk art.”⁶³ Den slavhandel som på gick mellan Europa, Afrika och Västindien och där slavar sedan fick arbeta på plantager i USA nämns inte. Där finns enligt Jackobsson inga offer. Att slavar i USA efter inbördeskriget tilldelas medborgerliga rättigheter beskrivs snarare som ett svek mot sydstaterna: ”Den storsinte Lincoln, som under tiden återvals till president, ville med skonsamhet behandla de besegrade men mördades på teatern i Washington av en sydstatsman (1865). Därefter genomfördes unionens återställelse på ett hänsynslöst sätt. Negrerna som redan under krigets lopp

⁶¹ Pallin, J. Jackobsson, G. (1925), s. 216

⁶² Pallin, J. Jackobsson, G. (1925), s. 12

⁶³ Pallin, J. Jackobsson, G. (1925), s. 216

förklarats fria, fingo nu även medborgerliga rättigheter, vilket från början icke ingått i det republikanska programmet.”⁶⁴ Afrikanerna och de afrikanska länderna beskrivs aldrig som försvarande länder. Istället organiserades dessa områden upp och fördelades mellan europeiska stormakter. De enda väpnade konflikter som tas upp är de där andra europeiska stater redan var i besittning av området. Europa och dess invånare ses i perspektiv mot Afrikanerna som dels humanitära beskyddare när de försöker stoppa den arabiska slavhandeln i Afrika: ”Den europeiska kolonisationen i främmande världsdelar har till en del varit förknippad med humanitära strävanden (t. ex. Att utrota den ohyggliga slavhandeln, som araberna bedrivit i Afrika) och med kristen missionsverksamhet, men den kraftigaste drivfjädern har varit av ekonomisk art” och som missionärer som spred ljus i Afrikas inre:

”Det inre Afrika har först under det senare 1800-talet upphört att vara >>vita fläckar på kartan>>. Början gjordes av den skotske missionären Livingstone, som (från 1849) spred ljus över Afrika söder om ekvatorn. Engelsmännen Speke, Grant och Baker upptäckte på 1850-60- talen Nilens stora källsjöar, och på 1870-talet började amerikanaren Stanley utforskandet av Kongoflodens område. De afrikanska upptäckterna ha icke blott tjänat vetenskapliga ändamål utan även åsyftat och lett till betydande kolonisationsföretag.”⁶⁵

Tyngden i Jakobssons beskrivningar av den europeiska inblandningen i Afrika ligger dock i de ekonomiska intressena. Européerna tilldelas rollen som industrialiserade och företagsamma. De är inga erövrare i egentlig mening utan istället organisatörer av ett orört område. De är inga förövare i andra sammanhang än det där slavar som förts till Sydamerika behandlades okristligt illa. De är snarare spridare av humanism. De tilldelas även rollen som beskyddare över de afrikanska folken gentemot de arabiska slavhandlarna. Att Afrika redan var bebott och upptäckt av andra folk görs ingen notis om utan äran tilldelas istället ett antal europeiska upptäckare.

1950⁶⁶

I denna bok har Söderlund i stort sett helt valt att utelämna de afrikanska folken. Kolonialiseringen nämns knappt och i samband med imperialismen behandlas inte heller där de afrikanska folkens del i historien. Afrika ses som ett outnyttjat område som efter några konflikter sinsemellan delas broderligt mellan de europeiska staterna. Enda gångerna där afrikaner nämns är i samband med slavhandeln och det amerikanska inbördeskriget

⁶⁴ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 253

⁶⁵ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 215

⁶⁶ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950). *Lärobok i allmän historia för gymnasiet*. Stockholm: Pan & söner.

samt Frankrikes ekonomiska problem jämfört med Tyskland och USA i samband med imperialismen. Att slavarna var av en annan ras nämner Söderlund i samband med deras frigivning i USA, men nämner inte något annat om deras särställning gentemot andra raser än i fråga om att det fortfarande inte blivit någon jämlikhet dem emellan i USA och att det fortfarande vållar problem: ”Negerfrågan löstes så, att negrerna icke blott blevo fria utan även tillkändes samma politiska rättigheter som de vita. Någon jämlikhet mellan raserna har det dock icke blivit, och förhållandet mellan vita och svarta är alltjämt ett besvärligt problem i Förenta staterna”⁶⁷. Ett tecken på att folken i Afrika inte ses som jämbördiga hittar vi dock när Söderlund går igenom Frankrikes problem i ekonomin och befolkningstillväxt efter 1871: ”På grund av den ringa folkökningen kunde Frankrike icke i likhet med England sända vit befolkning till sina kolonier utan måste i stället utbilda färgade kolonialtrupper, vilka under och efter världskriget användes även i Europa.”⁶⁸ Här beskrivs det med en negativ klang hur Frankrike tvingas ställa upp med färgade soldater för att styra sina kolonier. Varför det skulle vara sämre ges dock ingen antydning. Intrycket man får när man läser Söderlunds bok är att allt detta skulle vara självklart och att det inte behövs någon närmare förklaring. Europa beskrivs som en kontinent på stark frammarsch när det gäller industrialisering, ekonomisk tillväxt och befolkningsökning. Detta får konsekvenser i ett uppdelande av Afrika. Allt detta får man dock läsa in själv i Söderlunds historieskrivning eftersom han inte ägnar någon uppmärksamhet åt just kolonialiseringen över huvud taget. Det finns egentligen inte någon motsatt sida till européerna. Man erövrade inga länder utan man sände ut expeditioner för att starta kolonier. Ingenstans står något om att man slogs med befolkningen om deras land. Enda gången den afrikanska befolkningen nämns så är det indirekt genom slavhandeln. Hur det gick till när människorna blev slavar är dock inget som ägnas något utrymme i boken. Det jag vill visa på den nästintill obefintliga reflektionen över européernas förehavanden i själva Afrika kan bero på att Söderlund valt att utelämna det afrikanska folket ur sin historieskrivning. Eftersom han inte beskriver deras del i historien när européerna kommer dit behöver han inte heller berätta varför och hur européerna gick till väga i Afrika i annat än i översiktsbilder av annekterandet av specifika områden.

Afrikanerna tilldelas egentligen ingen aktörsroll alls i den här boken. De ges helt enkelt inget utrymme annat än när de beskrivs som slavar. För den skull går det dock inte belägga

---

⁶⁷ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 352

⁶⁸ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 342

att Söderlund försöker förmedla en bild av Afrikaner som slavar. En offerroll tilldelas afrikanerna och då i samband med att de fördes som slavar till Sydamerika. Söderlund väljer att beskriva händelsen på följande vis: ”Då indianerna i allmänhet visade sig vara för svaga för det hårda arbetet i gruvor och på plantager, började man införa neger-slavar från Afrika, och dessa liksom indianerna behandlades ofta mycket hårt”⁶⁹. I övrigt finns inga tecken på att de försvarat sin kontinent eller förtryckts på annat sätt. Européerna tilldelas fler roller. Upptäckandet av Afrikas inre tillskrivs Livingstone, Stanley och Speke. Livingstone är den ende som tilldelas något epitet och då som missionär. En engelsk officer som dödas i kriget mot Madhirörelsen i Sudan tilldelas epitetet hjälte: ”Ännu starkare blev motsättningen, då England utsträckte sitt välde även över det egyptiska lydlandet Sudan. Där hade en arabisk slavhandlare förklarat sig som profetens efterträdare (mahdi), gått till angrepp mot engelsmännen och bl. a. intagit staden Kartum, där den engelske generalen Gordon fann hjältedöden”⁷⁰. I övrigt är det egentligen inte någon bild av Europa som upplyst eller utvecklats som förmedlas i direkt anslutning till Afrika.

1960⁷¹

Den här boken har inte utarbetats något nämnvärt i jämförelse med föregående bok. Afrikanerna och Afrika dyker upp i samband med slavhandeln i Centralamerika: ”För att få folk till det tunga och pressande arbetet på plantager och i gruvor utnyttjade spanjorerna till en början indianerna. Men dessa tålde inte de oerhörda ansträngningarna utan dog i massor. Då började spanjorerna i stället använda neger-slavar. Sådana importerade man från Afrika. Än idag finns i Amerika en talrik negerbefolkning, som härstammar från dessa införda neger-slavar”⁷². Afrikanerna nämns sedan först i samband med slavhandeln, där det kan tilläggas att den så kallade triangelhandeln inte beskrivs alls i den här boken. Under slavhandeln tilldelas de en offerroll och får en identitet som slavar från Afrika där stor vikt har lagts på att förtydliga att ”sådana importerade man från Afrika”⁷³, det vill säga ”vi och dem” differentieringen och att dagens afroamerikaner är deras ättlingar. Kopplingen mellan dåtid och nutid är intressant i det här fallet eftersom afroamerikanerna tilldelas epitetet ”importerade” vilket kan tyda på att författaren antingen fortfarande ser på svarta afrikaner

⁶⁹ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 157

⁷⁰ Jakobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 361

⁷¹ Dannert, L. Lendin, W. (1962). *Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-årig realskola*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.

⁷² Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 90

⁷³ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 90

som något som kan importeras eller så är författaren bara cynisk i sin beskrivning och konstaterar torrt att det var just det USA gjorde.

Västerlänningar och västlänarna har i boken så här långt framställts som framgångsrika på jakt efter rikedomar. Någon kritik angående slavhandeln har man inte lagt någon energi på. I övrigt har hela 1600-talet och 1700-talet dominerats utav ledande västländers kamp om Indien och Amerika, om denna tidsperiod nämns inte något alls om Afrika och afrikaner förrän i samband med amerikanska revolutionen: ”I Amerikas förenta stater var alla människor lika. I sydstaterna höll man negrer som slavar, och mot indianerna fortgick utrotningskriget”⁷⁴. Här får man bara reda på att alla människor var lika även fast man höll negrer som slavar i sydstaterna och att i det här fallet fanns indianerna som var än större offer. Återigen uteblir alla reflektioner över slavarnas förhållande och deras rättmätiga människovärde. Nästa gång Afrika berörs är i samband med imperialismen och i samband med England och dess politik under 1800-talet: ”En annan viktig liberal reform var avskaffandet av slaveriet i alla engelska kolonier 1833”⁷⁵. Det är intressant att författarna har lyft fram att avskaffandet utav slaveriet var en viktig reform, vilket kan tyda på en positivare syn på de svarta än vad som tidigare visats. En synvinkel som sedan försvinner igen när det är dags att beskriva orsakerna till det amerikanska inbördeskriget: ”En allvarlig fråga för Förenta staterna under 1800-talet blev slavfrågan. Neger-slavar användes sedan gammalt på bomullsplantagerna i de södra delstaterna. De kunde lättare än de vita och indianerna uthärda kroppsarbete i det passande klimatet. Bomullsodlingen ökade väldigt i början av 1800-talet, och plantageägarna ansåg det omöjligt att fortsätta den utan slavar”⁷⁶. För första gången i den här boken stöter vi på förklaringen till varför afrikaner användes som slavar. I avsnittet om när sydstaterna besegrades beskrivs på följande sätt nederlagets konsekvenser: ”Negerfrågan var emellertid ändå inte ur världen. Negrerna blev inte bara fria, utan de fick också fullständiga medborgerliga rättigheter, d.v.s. i första hand rätt att rösta i presidentval och andra val”⁷⁷. Vilket jämfört med en viss tidigare bok är en mer objektiv beskrivning av vad som hände. Likt Söderlund i dennes bok undviker Dannert och Lendin att förklara skillnader mellan Afrikas svarta befolkning och Européerna. Även här får man intrycket av att européerna helt enkelt var överlägsna eftersom de hade genomgått en industrialisering och kom från ett civiliserat samhälle. De svarta afrikanerna tilldelas inga beskrivningar så länge de inte redan

⁷⁴ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 161

⁷⁵ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 216

⁷⁶ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 255 - 256

⁷⁷ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 256

är slavar någonstans. Det gjordes inget motstånd i Afrika som tydligen är värt att nämna och författarna väljer att beskriva Afrika främst som en enhet med naturtillgångar. Precis som i Söderlunds bok får man här intrycket av att det i Afrika innan 1900-talet bara fanns slavar vilka man kunde importera för arbete i väst.

Angående aktörsroller så tilldelas de svarta afrikanerna några olika offerroller och då främst i samband med slaveriet i USA: ”I många sydstater försökte man kringgå detta beslut, t.ex. genom att kräva, att man måste kunna läsa och skriva för att få rösta. Även på andra sätt sökte många vita i Förena staterna hålla tillbaka negrerna. Fortfarande finns i sydstaterna inte någon jämlikhet i umgänget mellan de två olika raserna”⁷⁸. Viket i det här fallet framställer de svarta som offer även efter deras frigivning. När det gäller de vitas tilldelning av roller kan vi nämna att förutom rollerna som indirekta förövare i slavfrågan och hjälterollerna i samband med upptäckandet i Afrikas inre även tilldelats en offerroll och då i samband med avkoloniseringsprocessen. Stanley och Livingstone tilldelas något utav en hjälteroll då deras bedrifter i Afrikas inre beskrivs på följande sätt: ”De ännu återstående >>vita fläckarna<< på världskartan försvann tack vare djärva forskningsresandets insatser. Till de mest uppmärksammade hörde Livingstones och Stanleys resor i Afrika. Allt detta öppnade nya möjligheter för stormakterna att skaffa sig kolonier”⁷⁹. Kapitlet om avkoloniseringsprocessen inleds på följande sätt:

”Tiden efter andra världskriget har inneburit stora förändringar i förhållandet mellan de europeiska makterna och deras kolonier. En våg av nationalism har under de senaste decennierna svept fram över Afrikas och Asiens folk och kraven på nationell frihet har blivit allt högljuddare. Många forna kolonier har numera blivit självständiga stater. Det har särskilt gått ut över Englands besittningar, men också Frankrike, Belgien och Nederländerna har förlorat stora områden”⁸⁰.

Här tilldelas västmakterna en offerroll då de får stå som förlorare i spåren av avkoloniseringsprocessen. I den del av Afrika som vi undersöker sammanfattas situationen på följande sätt:

”Mot slutet av 50-talet och i början av 60-talet antog avkoloniseringen i Afrika en lavinartad utveckling. Ghana (= f.d. Guldkusten), Guinea, Madagaskar, Nigeria och många andra områden blev då oberoende stater. I de flesta fall fick denna omvälvning ett fredligt förlopp. Ett undantag gjorde dock för det Belgiska

⁷⁸ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 256

⁷⁹ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 250

⁸⁰ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 320

Kongo, vars frigörelse år 1960 gav upphov till allvarliga inre slitningar och internationella komplikationer”⁸¹.

Situationen i Kongo går författarna inte närmare in på, förutom att FN har lyckats stabilisera läget. Angola berörs kortfattat: ”I det portugisiska Angola har den infödda befolkningen gjort uppror mot de vitas förtryck”⁸². Och i samband med den Sydafrikanska unionen nämns den hårdförda raspolitiken: ”Negrerna har nästan helt berövats sin rösträtt, och de kan inte röra sig fritt i landet”⁸³. Sammanfattningsvis har Afrika och afrikanerna till vissa delar tilldelats en offerroll och den är mer tydlig i samband med avkoloniseringen. Västerlänningarna har i sin tur varit förövare i samband med slavfrågan och hjältar i samband med upptäcktsresandet. I samband med avkoloniseringen har både Afrika och Kolonialmakterna fallit offer för varandra.

1980⁸⁴

Denna bok ser ut som något av en brytpunkt i denna studie. Kritiken har hårdnat och är nu närvarande mycket oftare i fråga om behandlingen av jordens svarta befolkning genom historien. Man får till en början intrycket av att ambitionen är att skildra de svarta som likvärdiga de vita människorna. När det gäller orsakerna till att västlänningarna så enkelt kunde ockupera områden i Afrika konstateras följande: ”Att européerna kunde tvinga utomeuropeiska folk till underkastelse, hände samman med att de hade en överlägsen vapentechnik”⁸⁵. Här läggs inte någon vikt vid hur de besegrade var som människor eller kultur annat än i det att de krigsmateriellt sett var underlägsna. Detta påstående får ju sägas vara sant så det kan man knappast lasta författarna för. För första gången nämns även att de ockuperade områdenas befolkning gjorde ett visst fruktlöst motstånd samt att det fanns ett område som inte dukat under för den europeiska erövringen: ”Trots att afrikanerna på sina håll gjorde motstånd blev kontinenten med ett minimum av militära medel uppdelad mellan sju europeiska stater” och ”Vid första världskrigets utbrott 1914 fanns bara ett område som hade lyckats bevara sin självständighet, det urgamla kejsardömet Abessinien/Etiopien. Till namnet var fritt var dessutom Liberia, en koloni för frigivna amerikanska slavar”⁸⁶. De svarta får så här långt komma till tals oftare i beskrivningarna. Men när det kommer till slavhandeln

⁸¹ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 321 - 322

⁸² Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 322

⁸³ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 322

⁸⁴ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983) *Alla tiders historia - Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*. Arlöv: Bergglings

⁸⁵ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 103

⁸⁶ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 288

och förekomsten av slavar i USA försvinner den känsla man tidigare haft. Här nämns återkommande nämligen de svarta som negrer. Två exempel på detta är: ”negerslavar var länge en av de viktigaste handelsvarorna” och ”För att förse kolonierna i Amerika med billig arbetskraft bedrevs ända in på 1800-talet en oerhört grym jakt på negrer i Afrika”⁸⁷. Att 1983 använda ordet neger om slavar som fördes till USA och sedan blev en del av dess befolkning känns som ett sätt från författarna att skilja på dem och oss. De talar om negerslavar istället för slavar och de talar om ”jakt på negrer” istället för jakt på Afrikas befolkning. Att de vill ha fram att det handlade om just negrer är ganska tydligt. Det är svårt att tyda om författarna menar att de var underlägsna av någon speciell anledning men att de använder det negativt laddade ordet neger känns i vilket fall som en klar antydning om att de inte är likvärdiga oss själva. När det kommer till avkoloniseringsprocessen får man en tydlig känsla av att Afrikas invånare är underlägsna de i västländerna. Här är anledningen mer tydlig och det som framgår är att Afrikas invånare har en oförmåga att skapa civiliserade samhällen efter det att deras länder återfått sin frihet. Ett tydligt exempel på detta är när författarna jämför Kongos och Ghanas avkoloniseringsprocesser. Ghanas process är den att föredra och att den gått fredligt till beror enligt författarna på att briter förberett sin koloni för friheten:

”Av européer hade den brittiska mönsterkolonin Guldkusten fått sitt romantiska namn. När området år 1957 blev självständigt fick det heta Ghana efter ett medeltida afrikanskt kungadöme. Briter hade steg för steg gett afrikanerna i den här kolonin medinflytande över styrelsen och undan för undan byggt ut skolväsendet. De menade sig därmed ha förberett frigörelsen. Själva övergången till en fri stat skedde också under lugna former. Detta ”brittiska mönster” tillämpade Storbritannien med växande framgång i sina afrikanska kolonier [...] Svåra upplopp mot slutet av 1950 - talet tvingade belgarna 1960 i största hast lämna landet och erkänna Kongos självständighet. Till skillnad från briter hade de inte förberett sin koloni för friheten. Det rådde därför stor brist på utbildat folk som kunde ta hand om styrelsen, när befrielsen kom”⁸⁸.

Intrycket man får av författarna är att Afrikanska länder som inte hunnit ta sig till en västerländsk kultur och tradition är dömda att misslyckas med sin nyvunna frihet. De kommer helt enkelt inte att klara sig själva. De före detta kolonierna som lyckats anamma kolonialmakternas kulturer får rollen som mönsterkolonier medan de mindre västinspirerade kolonierna är obenäpna att styra sitt land och vara demokratiska.

Det är svårt att se något genomgående raster hos författarna till denna bok. Till en början känns det som författarna lyckats undvika de fällorna där Afrikas svarta befolkning målas upp som underlägsna. Denna känsla försvinner dock när benämningen neger dyker upp frekvent.

⁸⁷ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 181

⁸⁸ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 407 - 408

Denna bok är så pass sen så att ordet redan har fått sin negativa laddning och borde inte vara använt i de sammanhang som det ändå är. Med detta som grund får man intrycket av att de svarta människorna i Afrika och senare USA inte riktigt har samma människovärde som de vita. Hade författarna valt att inte använda denna benämning hade ambitionen att beskriva den svarta befolkningen som likvärdig kanske infriats. När det senare kommer till delen om avkoloniseringen så framträder nya raster där människorna i Afrika är underlägsna eftersom dessa på egen hand verkar oförmögna att skapa ett demokratiskt fungerande samhälle. Västvärlden ses som överlägset först i fråga om vapenkonst men senare som civiliserat och demokratiskt.

Gällande aktörsroller så tilldelas de svarta offerroller i fråga om slavhandeln. De är försvarare under imperialismen om än ganska så olycksamma sådana med undantag för Etiopien. De ges senare rollen som både offer och förövare när inre konflikter redovisas. Européerna tilldelas rollen som förövare i fråga om slavhandeln. De är läromästare i fråga om demokratisering och civilisering och de är slutligen även offer i det sammanhanget där länder som inte fått tillräckligt med förberedelse för sin frihet förklaras fria. Rollen som upptäckare och utforskare tilldelas de vita genom Livingstone med flera.

2000⁸⁹

När vi tittar på den tidsmässigt senaste boken i vår undersökning så har mycket förändrats. I början av seklet förklarades de svarta afrikanerna som ett underlägset folk gentemot deras europeiska motsvarigheter. När vi nu tittar på slutdestinationen för seklet så verkar det istället finnas en ambition att skildra afrikanerna som européernas jämlikar vilka dock fallit offer för de senares girighet. Att afrikanerna är och var jämlika européerna som människor och att de fallit offer för de senares girighet gestaltas tydligt i detta citat:

”Att ursäktas våld mot andra genom att säga att dessa andra egentligen är dåliga människor kallas för projektion. Förövarna lägger därmed över skulden för det egna våldet på offret. Européerna ville inte tillstå, att de använde hänsynslöst våld för att skaffa sig själva rikedomar. I stället påstod de att afrikanerna skulle vara underlägsna som människor. Man talade till och med om ”den vite mannens börda”, kolonialismen som en plikt mot de ockuperade och förtryckta”⁹⁰.

⁸⁹ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001). *EPOS*. Stockholm: Almquist och Wiksells.

⁹⁰ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 393

Ett annat citat som tyder på att författarna ser afrikanerna som jämlika i rent människovärde är hämtat från delen som beskriver konsekvenserna av det amerikanska inbördeskriget: ”Nordstaterna segrade. Slaveriet avskaffades. Men precis som när livegenskapen upphävdes i Europa gjorde man ingenting för att säkra de forna slavarnas sociala och juridiska trygghet. De blev också i fortsättningen diskriminerade och i realiteten ofta rättslösa gentemot sina vita landsmän.”⁹¹ Författarna slår fast att afrikanerna har samma människovärde som sina vita medmänniskor genom att berätta att de diskriminerats. Det borde vara rimligt att anta att författarna syftat till sämre behandling på grund av annan hudfärg och härkomst. Om författarna ansett att detta berättigade en sämre behandling borde ordvalet vara ologiskt. Kvar finns inget av de spår från tidigare böcker där afrikanerna som hopbuntad grupp ansågs mindre värda på grund av deras avsaknad av kristendom, industrialisering osv. Istället läggs nu en hel del fokus på att förklara just det som tidigare författare missat. Att Afrika redan tidigare hade gränser och att ett visst motstånd gavs under kolonialismen och imperialismen men att endast Etiopien lyckades stå emot fullt ut. Under alla avsnitt om upptäckterna, kolonialismen och imperialismen följer författarna denna tråd och slår fast den på många ställen. Men när boken sedan skall handla om följderna av händelserna med start från 60-talet händer det något. När det kommer till att beskriva den politiska utvecklingen i afrikanska länder så faller författarna omedvetet in i en ny nedvärdering av de afrikanska folken. De har tidigare varit noggranna med att inte falla i fällan med att bunta ihop flera områden med varandra men nu låter det istället såhär:

”Också i de afrikanska staternas politiska utveckling kan vi finna gemensamma drag. De nybildade staterna antog i allmänhet författningar av västerländskt snitt, präglade av demokratins och parlamentarismens ideal. Men när partierna utvecklades till verktyg för stamstrider valde ledarna att frångå den demokratiska processen. Friheten i det politiska livet inskränktes och enpartistaterna blev vanliga. De ledare som en gång valts i fria val utvecklades till enväldshärskare. I början på 70-talet fanns det knappt någon demokratisk flerpartistat kvar på den afrikanska kontinenten. Enpartistaternas ledande skikt kände ofta starkare samhörighet med sin stam, sin släkt och sin familj än med den nation som de skulle styra. Följden blev nepotism (svågerpolitik) och i dess spår bristande kompetens, maktmissbruk och korruption.”⁹²

Som exempel på detta tas Nigeria upp. Där beskrivs ingående hur maktmissbruk och korruption präglat landet de senaste femtio åren. När det senare kommer till avsnittet om de nya demokratiska staterna i Afrika och deras vara eller inte vara låter det såhär: ”Vilka är då

⁹¹ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 336

⁹² Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 566

chanserna att de nya demokratiska regimerna ska kunna bevara enighet och samförstånd i sina länder? Utbrott av våldsamma inbördesstrider, som i Rwanda (1994) och Kongo-Kinshasa (1998) visar på riskerna för framtiden. Det är för tidigt att säga om demokratin kommit för att stanna, eller om pendlingen mellan fria och auktoritära regimer kommer att fortsätta.”⁹³ När man då läser boken får man lätt ett intryck av att Afrikas befolkning har en fallenhet för korruption och svågerpolitik. Som boken är upplagd verkar det vara demokrati man skall sträva mot men författarna är samtidigt inte säkra på om det Afrikanska folket är mottagbart för en sådan process, något som visas i det förra citatet. Att demokrati är det slutliga målet enligt författarna står om inte annat klar efter att man läser om Sydafrika där apartheidtiden behandlas och där beskrivningen slutar med att fria vals hålls och att Nelson Mandela väljs till president. Det är inte direkt uttalat men det kan tolkas som att afrikaner nu är annorlunda än den vita världen eftersom de har svårare att införa ett demokratiskt system.

Européerna betraktas som jämlika med afrikanerna men de beskrivs som grymma och rovgiriga. De använder forskning för att rättfärdiga sin utsugning av den afrikanska kontinenten. Européerna är skurkarna i beskrivningen av händelser relaterade till söder om Sahara ända fram till 60-talet då det nu är afrikanerna som själva förtrycker sina folk. Författarna förmedlar en beskrivning där européerna var medvetna om vad de gjorde men att de använde olika medel för att rättfärdiga sitt beteende. Européerna försvinner ur beskrivningarna från 60-talet och framåt och nu är det istället giriga afrikaner som ställer till problem. Ingenting nämns om andra utomafrikanska staters fortsatta inblandning i ländernas förehavanden.

De aktörsroller som tilldelas afrikanerna är först och främst som offer. De är offer för slavhandeln och de är offer för grymheter begångna i Kongo under Leopold II:s tid. De är offer för den europeiska gränsdragningen och de är offer för sina egna folkvaldas maktmissbruk. Afrikanerna får även rollen som förtryckare av sina egna då det inhemska slaveriet beskrivs och som förtryckare av sina egna kvinnor när det nämns att dessa flydde till kristna missionsstationer för att undkomma bland annat månggifte. De har rollen som försvarare av nationer samband med kolonialiseringen och imperialismen och de får i ett senare skede får även rollen som frihetskämpar i samband med de afrikanska koloniernas frigörelse. Européerna tilldelas i många avseenden negativa roller som förövare, erövrare och maktmissbrukare. Intressant att lägga märke till är att samma händelse som i Söderlunds bok

---

⁹³ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 568

från 1950 om Englands övertagande av Sudan och då Gordon fan hjältedöden finns beskriven även i denna bok från 2000. Här delas det dock inte ut några hjälteroller utan händelsen beskrivs i stället på följande vis:

”Ledda av general Kitchener drog engelska trupper uppför Nilen in i det av muslimer behärskade Sudan. 1898 stod det avgörande slaget vid Omdurman. Muslimska trupper anföll gång på gång. Britterna svarade med eld från maskingevär. 'Det var', berättar en engelsman, 'inte ett slag utan en avrättning'. När slaget var över, låg elva tusen döda muslimer spridda över fälten. Engelsmännen förlorade 28 man.”⁹⁴

De får även rollen som beskyddare eftersom kristna missionärer räddade afrikanska kvinnor undan förtryck och månggifte. En intressant sak till är Stanley som i den här boken endast nämns som en lurendrejure vilken blåst afrikaner på deras land och fått dem att skriva under avtal de inte förstod så att Leopold II:e skulle kunna ta kontroll över Kongo. Som sagt så försvinner européerna mer eller mindre ut ur beskrivningen av Afrika efter 60-talet. Då tar afrikanerna själva över rollen som förövare och européerna slipper betungas av att de faktiskt fortsatte exploatera Afrika och fortfarande i stor mån gör.

6.4 Sammanfattning del två

Rasterna.

Det råder ingen tvekan om att de olika raster som präglat författarnas beskrivningar av dessa händelser har förändrats. Här följer en sammanfattning av till vad de förändrats och när i undersökningens nedslagspunkter detta skett. I den tidigaste nedslagspunkten där boken är skriven av Johan Pallin (1878) förmedlas en bild av Afrikas svarta befolkning som underlägsna och européerna som överlägsna på grund av de förstas brist på bildning. De svarta är i behov av bildning och det är européernas uppgift att genomföra detta. När det senare är dags för Gustaf Jakobssons bok (1925) är fokus inte lagt på att förklara de svartas underlägsenhet med bildning utan nu är det istället deras industriella utveckling som ligger till grund för värderingen av denna kontinents befolkning. Afrikanerna är inte jämlika med européerna eftersom dessa helt enkelt inte nått någonstans i sin utveckling. Detta berättigar västländernas exploatering av kontinenten. I analysen av Söderlunds bok (1950) blir det svårare. Han har i stort sett valt att utelämna beskrivningar av Afrikas svarta befolkning och det är inte förrän i avsnittet om slavarna i USA och det amerikanska inbördeskriget som de kommer till tals. Där beskrivs de som av en annan ras och det konstateras torrt att det inte blivit någon lösning på rasfrågan i USA efter det att slavarna frigetts. Europa beskrivs dock

⁹⁴ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 389

som en kontinent på stark frammarsch och eurocentrismen är väldigt tydlig i denna bok. Beskrivningar av Afrikas svarta befolkningar lyser under hela boken med sin frånvaro. I nedslagspunkten 1960 där *Världen och vi* undersökts fortsätter samma mönster från Söderlunds bok. Den svarta befolkningen får inte heller här speciellt mycket utrymme. När det inte ges några beskrivningar av de svarta afrikanerna så är det svårt att finna belägg för hur synen på dem varit annat än att man kan konstatera att de som människor inte haft någon högre prioritet i författarens historieskrivning. Afrikaner nämns som exportvaror utan vidare reflektion vilket möjligen kan säga något om synen på deras människovärde men det är svårt att bevisa eftersom de svarta inte ges något större utrymme än så. I alla tiders historia från 1983 som valts ut för att representera nedslagspunkten 1980 så kan en första ambition att skildra de svarta som likvärdiga människor skönjas. Denna ambition grusas dock något av den genomgående användningen av epitetet ”neger” samt att de framställs som oförmögna att på egen hand skapa sig ett fungerande samhälle efter det att länderna återvunnit sin frihet. I EPOS från 2001 som är vår sista nedslagspunkt har denna ambition utvecklats och håller boken igenom ända fram till det att man beskriver avkoloniseringen och uppbyggandet av demokratier i Afrika.

Aktörsrollerna

Det som är tydligt är att Afrikanerna ju längre tiden går tilldelas fler offerroller samtidigt som européerna tilldelas fler roller som förövare och erövrare. Ju längre tiden går under undersökningen, desto mer kritik riktas mot européernas förhållanden i Afrika. Detta är sedan tidigare känt och var därför ganska väntat. Vi väljer här att inte redovisa för alla aktörsroller som funnits i texterna eftersom detta går att läsa sig till i resultatdelen. Istället följer här en kronologisk översikt av de aktörsroller som präglar två olika historiska händelser. De vi valt ut för att visa på hur rollerna kan förändras över tid i beskrivningar av samma händelseförlopp har vi valt ut dels de positiva aktörsrollerna som tilldelats européerna under kolonialismen/imperialismen samt dels i vilka sammanhang och beskrivningar som afrikaner tilldelas en roll som försvarare av sin kontinent eller sina länder.

I nedslagspunkten 1900 så skriver Pallin om européernas roll som upplysningsmän. Då representerade i beskrivningen av engelsmännen. Länderna i väst drevs enligt Pallin inte bara av ekonomiska motiv utan de ville även sprida civilisationens ljus över Afrika. Samma sak gällde för portugiser och spanjorer då vinstbegär, riddaresinne och omvändelsenit sporrade till upptäcktsiver. Just riddaresinne är intressant och kommer att återkomma i andra former i de

andra beskrivningarna. I Jakobssons bok från nedslagspunkten 1930 så tilldelas européerna en annan positiv aktörsroll som skall väga upp det faktum att en hel kontinent invaderades: ”Den europeiska kolonisationen i främmande världsdelar har till en del varit förknippad med humanitära strävanden (t. ex. Att utrota den ohyggliga slavhandeln, som araberna bedrivit i Afrika) och med kristen missionsverksamhet, men den kraftigaste drivfjädern har varit av ekonomisk art”⁹⁵. Även här påstås en humanitär baktanke ligga till grund för kolonialismen. Hos Jakobsson får de européerna alltså en beskyddarroll i samband med att de exploaterar en hel kontinent och samtidigt förslavar enorma mängder människor. I nedslagspunkterna 50,60 och 80 så försvinner de positiva aspekterna av den europeiska invaderingen av Afrika för att i det sista nedslaget återigen dyka upp men nu än en gång i en ny form: ”Men kvinnorna kunde också finna stöd hos kolonialmakten. I Tanzania räddade sig många från tvångsäktenskap och månggifte genom att fly till kristna missionsstationer. När kolonialmakterna förbjöd det inhemska slaveri som afrikanerna tillämpade mot varandra gynnade det i praktiken ofta kvinnorna.”⁹⁶ I EPOS väljer författarna alltså att än en gång lyfta fram något positivt om kolonialiseringen. I det här fallet betyder det att författarna ger en beskyddarroll till européerna då de räddade kvinnor och gjorde deras levnadsförhållanden bättre. Denna aktörsroll är alltså ett exempel på en sådan som hängt med under dessa hundra undersökta år. Visserligen har den ändrat skepnad men rollen som beskyddare av den afrikanska befolkningen i samband med invaderingen av kontinenten lever ändå kvar.

Något som inte fanns med från början utan tillkommit sent under undersökningsperioden är de svarta afrikanerna som försvarare av sitt eget land och kontinent. Första gången det nämns över huvud taget att någon försvarat sig mot européerna i Afrika är när författarna till *Alla tiders historia* (1983) nämner det såhär: ”Trots att afrikanerna på sina håll gjorde motstånd blev kontinenten med ett minimum av militära medel uppdelad mellan sju europeiska stater”⁹⁷. Det är inte mycket men det är ändå en helt ny roll som tilldelas den afrikanska befolkningen. I tidigare böcker har det inte nämnts ett ord om att någon urbefolkning försvarade någonting mot européerna. När det sedan är dags för Epos från 2001 så slås denna roll fast genom att bekräfta den tidigare boken. Exempelvis nämns även här att det till och med fanns ett land som aldrig blev erövrat:

”Ett enda land lyckades försvara sig mot det moderna europeiska krigsmaskineriet. Ett enda land lyckades helt bevara sin frihet – Etiopien. Italienarna anföll Etiopien och erövrade nuvarande Eritrea. Men när de

⁹⁵ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 216

⁹⁶ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 394

⁹⁷ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 291

försökte tränga längre in i landet besegrades de i slaget vid Adua 1896, en seger som blev av stor symbolisk betydelse för framtiden, eftersom den visade att européer kunde besegras av afrikaner. När det övriga Afrika ockuperats av européerna vid första världskrigets utbrott var Etiopien fortfarande ett fritt land”⁹⁸.

Det här var ett utdrag ur ett långt stycke som sammanfattade motståndet som gavs av de afrikanska rikena. Detta var alltså ett exempel på en aktörsroll som tilldelats någon efter hand som tiden har gått. Slaget vid Adua hade hänt innan tiden för alla böckerna utom Pallins första upplaga men nämns inte förrän nästan 100 år senare i en historiebok.

6.5 Tredje delen (Postkolonialt perspektiv)

Synen på ”svarta” afrikaner och ”vita” västerlänningar ur ett postkolonialt perspektiv

1900 – 1950

Fram till 30-talet har vi kunnat se ganska tydliga spår på att det har förekommit medvetet kolonialt tänkande det vill säga fördomar och motsatsparttänkande i våra undersökta läromedel för perioden. De två första läromedlen (1878) samt (1925), har visat på större fokus kring differentieringen mellan ”vita” och ”svarta” i fråga om att de svarta är underlägsna västerlänningarna i samband med kolonialismen. Den sista undersökta boken (1950) för den här perioden har inte haft lika stor fokus på afrikaner som kan visa på ett starkt präglat kolonialt tänkande, dock förekommer ett citat i samband med imperialismen där differentieringen följer liknande koloniala attityder likt de två föregående böckerna. För den här undersökta perioden går det att påstå att läromedlen visar på ganska starka koloniala influenser som följande citat⁹⁹ kronologiskt kan återspegla:

(1878) *”Öfverallt hafva engelsmännen uppträdt som den mensklige odlingens budbärare bland barbariska och halfbildade folk.”*¹⁰⁰

(1925) *”De nyupptäckta ländernas rika men av de lågt stående negerstammarna föga utnyttjade naturtillgångar lockade europeisk företagsamhet, och snart blev så gott som hela Afrika uppdelat i europeiska staters >>intressesfärer>> eller kolonialområden.”*¹⁰¹

⁹⁸ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 392

⁹⁹ I citaten kommer vissa ord att vara understruken som skall förtydliga de postkoloniala aspekterna, de understruken orden kommer i de flesta sammanhang att representera ”de andra” som framställs negativt vilka i kontrast får västerlänningen att framstå som bättre.

¹⁰⁰ Pallin, J. (1878), s. 225

¹⁰¹ Pallin, J. Jakobsson, G. (1925), s. 216

(1950) ”På grund av den ringa folkökningen kunde Frankrike icke i likhet med England sända vit befolkning till sina kolonier utan måste i stället utbilda färgade kolonialtrupper, vilka under och efter världskriget användes även i Europa.¹⁰²”

1950 - 2000

I den här undersökningsperioden har vi kunnat se förändringar i de undersökta läromedlen, angående fördomarna om "de andra" som härjat sedan kolonialismen och imperialismen. Dessa fördomar som har utvecklats sedan kolonialismen och imperialismen kom att leva kvar även efter avkolonialiseringen och då blir sådana fördomar postkoloniala. Det är först under 80-talet som vi kan se ett mer postkolonialt medvetande¹⁰³ d.v.s. att författarna inte vill beskriva Afrika och afrikaner lika negativt som man gjorde under tiden västvärlden erhöll kolonier i Afrika. Detta kom att hålla i sig fram till slutet av vår undersökningsperiod. I den första boken från 60 - talet kan vi fortfarande se att en ganska negativ bild utav afrikaner håller i sig i samband med kolonialismen/imperialismen. Därefter under 80 - talet och millennieskiftet förändras synen på afrikaner som börjar framställas mer som västerlänningars jämlikar i kapitlen som berör kolonialismen/imperialismen. Fast i samband med avkoloniseringsprocessen verkar läromedelsförfattarna i de två senare böckerna åter ha hamnat i den ”postkoloniala fällan”¹⁰⁴ som följande citat kronologiskt kan återspegla:

(1962) “För att få folk till det tunga och pressande arbetet på plantager och i gruvor utnyttjade spanjorerna till en början indianerna. Men dessa tålde inte de oerhörda ansträngningarna utan dog i massor. Då började spanjorerna istället använda negerslavar. Sådana importerade man från Afrika. Än idag finns i Amerika en talrik negerbefolkning, som härstammar från dessa införda negerslavar”¹⁰⁵.

(1983) ”Av européer hade den brittiska mönsterkolonin Guldkusten fått sitt romantiska namn. När området år 1957 blev självständigt fick det heta Ghana efter ett medeltida afrikanskt kungadöme. Britterna hade steg för steg gett afrikanerna i den här kolonin medinflytande över styrelsen och undan för undan byggt ut skolväsendet. De menade sig därmed ha

¹⁰² Jacobsson, G. Söderlund E. (1950), s. 365

¹⁰³ ”postkolonialt medvetande” (egen formulering) menas i det här fallet att författarna kan ha varit medvetna över den negativa framställningen utav Afrika/ afrikaner som lägre stående folk och outvecklad kultur, där de försökt att undvika att återskapa tidigare fördomar som har förmedlats utav föregående författare.

¹⁰⁴ Vår egen formulering, vilket syftar till att man omedvetet beskriver hela Afrika och alla afrikaner negativt trots att man har försökt att undvika det. Vilket i det här fallet endast berör verksamma författare från och efter avkoloniseringsprocessen som kan hamna i den ”postkoloniala fällan”, eftersom Afrika blev gradvis självständigt och Europa erhöll ej kolonier längre, behöver författarna inte argumentera för västvärldens ”viktiga” roll i civiliserandet utav ”de andra” kolonierna.

¹⁰⁵ Dannert, L. Lendin, W. (1962), s. 90

förberett frigörelsen. Själva övergången till en fri stat skedde också under lugna former. Detta "brittiska mönster" tillämpade Storbritannien med växande framgång i sina afrikanska kolonier [...] Svåra upplopp mot slutet av 1950 - talet tvingade belgarna 1960 i största hast lämna landet och erkänna Kongos självständighet. Till skillnad från briterna hade de inte förberett sin koloni för friheten. Det rådde därför stor brist på utbildat folk som kunde ta hand om styrelsen, när befrielsen kom"¹⁰⁶.

(2001) "Också i dem afrikanska staternas politiska utveckling kan vi finna gemensamma drag. De nybildade staterna antog i allmänhet författningar av västerländskt snitt, präglade av demokratins och parlamentarismens ideal. Men när partierna utvecklades till verktyg för stamstrider valde ledarna att frångå den demokratiska processen. Friheten i det politiska livet inskränktes och enpartistaterna blev vanliga. De ledare som en gång valts i fria val utvecklades till enväldshärskare. I början på 70-talet fanns det knappt någon demokratisk flerpartistat kvar på den afrikanska kontinenten. Enpartistaternas ledande skikt kände ofta starkare samhörighet med sin stam, sin släkt och sin familj än med den nation som de skulle styra. Följden blev nepotism (svågerpolitik) och i dess spår bristande kompetens, maktmissbruk och korruption"¹⁰⁷.

Fram till 80 - talet kan vi delvis se att rasdifferentieringen har försvunnit¹⁰⁸, afrikanerna är inte längre en lägre stående ras, utan framställs allt mer som västerlänningars jämlikar i den mån att de får ett människovärde och som dessutom har erbjudit motstånd mot kolonialmakterna. Från 80 - talet fram till millennieskiftet verkar det som om läromedelsförfattarna har återskapat afrikanerna negativt i samband med historienarrationen som berör avkoloniseringsprocessen. Afrikaner nämns inte som en lägre stående ras utan som ett folk som inte verkar vara kapabla att styra sig själva efter avkoloniseringsprocessen vilket kan tydligt ses i de två sista böckerna. I det här fallet nämns inte afrikanerna som ett folk utan som en "koloni" eller en "stat" vilket verkar omfatta alla mörkhyade afrikaner bosatta i Afrika. Vi kan inte riktigt påstå att läromedelsförfattarna vid millennieskiftet var starkt influerade utav postkoloniala influenser, de verkar trots allt ha gjort allt i sin makt för att inte hamna i den tidigare postkoloniala fällan¹⁰⁹. Det kan helt enkelt röra sig om en omedveten felformulering, vilket får ödestiga konsekvenser i det här fallet.

¹⁰⁶ Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983), s. 407 - 408

¹⁰⁷ Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001), s. 566

¹⁰⁸ Med undantag att afrikaner kallades för "neger" i den undersökta boken för 80-talet.

¹⁰⁹ Se fotnot 103, vilket kan argumentera för vårt påstående.

7. Slutdiskussion

Vår undersökning har berört vissa områden som tidigare forskare redan undersökt. Främst Ajagán-Lester ligger i direkt närhet till vår egen undersökning och vad vår undersökning kan i viss mån bekräfta dennes resultat i frågan om att rasbegreppet försvinner ut ur läromedlen efter 1960-talet. Dock är det intressanta att det i våra undersökta läromedel inte dyker upp något rasbegrepp förrän på 1950-talet. Lester skriver såhär om att rasbegreppet var mycket inrotat i läromedlen och den bilden de förmedlade:

”Begreppet ras, redan känt bland lärda kretsar i landet, kommer in i texterna kring mitten av 1850-talet. Då associeras ras till överlägsenhet eller underlägsenhet på det explicita planet. I mitten av 1920-talet kom rasernas förmåga, eller oförmåga, att producera högre eller lägre kultur att kopplas till nya biologiska markörer som betraktades som ärftliga. Begreppets förklarande värde och tron på den vita rasens överlägsenhet kommer att ifrågasättas i skiftet mellan 1950 och 1960 talen.”¹¹⁰

Enligt Lester så gick man under 1900-talets början ifrån användandet av hudfärg och beteendemönster som skiljemarkörer för att istället fokusera på den nya rasläran där kraniets omfång och andra ”vetenskapliga” mätpunkter användes. Att detta är något som hänger med i de pedagogiska texterna som Lester undersökt slår han som tidigare nämnt tydligt fast. Först i slutet på femtiotalet började man rensa ut dessa ur skolböckerna. Anledningen till vårt resultat som så tydligt skiljer sig från Lesters kan vara skillnader i uppbyggandet av de olika läromedlen. Lester har ju mest använt sig utav geografiböcker och nästan uteslutande valt bort historieböckerna. I historiska förklaringar ligger begrepp som utbildning, kultur, civilisation etcetera närmare till hands när man skall ge en översikt över långa tidsperspektiv och utveckling. I geografiböcker valde man istället kanske att mer fokusera på den ”biologiska” utvecklingen och dess skiljemarkörer. Vi vet inte riktigt varför skillnaden är så stor mellan Lesters undersökta geografiböcker och våra egna undersökta historieböcker. Det råder dock som vi visat i vår undersökning ingen tvekan om att det finns en rasistisk ton i även våra böcker. Man nedvärderar folket i dessa länder och gör dem aldrig jämställda med västerlänningar. Det är just detta vi undersökt när vi undersökt genom vilka raster författarna sett på historien. Det förväntade rasrastret lyste med sin frånvaro vilket kan tyckas anmärkningsvärt men som vi spekulerat i kan det helt enkelt bero på struktur och uppbyggnad av historiska resonemang kontra geografiska. Istället för ras som skiljemarkör används kultur och civilisation. I de tidigaste böckerna dyker även en betoning på religion upp. Denna del

---

¹¹⁰ Ajagán-Lester. (2000), s. 231

rensas dock bort tidigare än de andra då det religiösa fasades ut ur historieböckerna tidigt in på 1900-talet.

En annan tanke som slår oss är att man beskriver Afrika under den senare delen av 1900-talet som korrupt och oförmögna att ta till sig det västerländska demokratiska tankesättet. Det är ett svårt problem eftersom det helt klart kan synas som så att Afrikas länder helt enkelt misslyckats allihop och vi vet inte riktigt hur man skulle kunna skildra denna del av kontinentens historia utan att nämna detta faktum. Men en sak är dock säker och det är att läromedelsförfattarna kanske borde ha granskat sina läromedel lite noggrannare, då hade de kanske upptäckt att man hade dragit alla afrikaner över en kam när man berättade om korruptionen och bristen på demokratiska stater i Afrikas postkoloniala politiska utveckling. Det är en sak om ett visst parti i ett land är korrupt, och en helt annan om hela Afrika avbildas som korrupt och demokratilöst. Kanske borde den postkoloniala fällan finnas med i tankarna hos varje ambitiös läromedelsförfattare i framtiden? Vi har som sagt ingen lösning på problemet men vi är övertygade om att det går att göra en mer nyanserad framställning även av denna epok i kontinentens historia.

En nedslagspunkt i vår undersökning som tål att diskuteras är boken från punkt 80-. Den sticker ut på många olika sätt. Det är nu som material kopplat till Afrika söder om Sahara och dess befolkning får en ökad frekvens i innehållet. Kritik riktas för första gången på bred front mot västlänternas förehavanden i Afrika och behandlingen av dess befolkning. Något som även lever kvar vid nedslagspunkt 2000. Detta kan kanske kallas ett paradigmskifte men om så är fallet ligger på någon annan att slå fast. Med detta i åtanke är det dock mycket märkligt att begreppet neger lever kvar. Enligt nationalencyklopedin betyder neger: "(mans)person som tillhör en människotyp med mörk hy som är urbefolkning bl.a. i större delen av Afrika [kan uppfattas som nedsätt.]"¹¹¹. Att det kan uppfattas som nedsättande kan bero på att man kallade afrikanska slavar "nigger", och därmed kan denna benämning betecknas som en synonym till ordet slav. Med detta i åtanke kan man undra över hur de mörkhyade eleverna i den svenska skolan upplevde benämningen på deras folk under 80- talet?

Varför följde ordet "neger" med i läroböckerna så sent som in på 80 - talet? Förekom begreppet "nigger/niggers" i de samtida amerikanska läromedlen? Det är något som eventuellt

---

¹¹¹ http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O257114&i_word=neger (sidan besökt 18/5/08)

hade kunnat undersökas i samarbete med de amerikanska universiteten. Ett annat tips på vidare undersökningar som någon annan skulle kunna ta till sig, är att spåra när vårt så kallade paradigmskifte ägde rum i de svenska läromedlen under perioden 1950 – 2000. Det hade också varit intressant att se om läromedlen har lyckats att ta sig ur den postkoloniala fällan under vårt första decennium? Kanske har man slutat med generella formuleringar som drar alla afrikaner över en kam när man berör de politiska oroligheterna i Afrika efter avkoloniseringsprocessen? Kanske hade man lyft fram afrikanernas version utav oroligheterna? Denna framtida undersökning är dock svår att genomföra före år 2015.

Relevansen för våra resultat blir tydligt när vi tittar på läroplaner och målbeskrivningar från skolverket. I Lpo94 står det att:

”Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de grundläggande värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla”.

Fullständig objektivitet är förstås omöjlig att kräva men nog borde resultat som våra visa på att man fortfarande har en lång väg att vandra med sina läromedel och att det borde läggas mer fokus på vad som egentligen står i dem. I styrdokumentet för ämnet historia står följande:

”Ämnet syftar även till att skapa historisk medvetenhet och bildning. Härigenom tillägnar sig eleven en förståelse som befrämjar samarbete över både sociala, etniska och geografiska gränser, vilket gynnar handlingsberedskap inför framtiden. Historia ger möjlighet till att stärka grundläggande värden som hänsyn, solidaritet och tolerans, vilket i sin tur bidrar till att stärka medborgarrollen och grunden för demokratin. Historiska insikter om andra folk, länder och kulturer skapar förutsättningar för internationellt samarbete samt ökad förståelse i en multietnisk, konfliktfylld värld”.

Ännu en fin formulering som inte riktigt blivit uppfylld än om vi tittar ur läromedelsperspektiv. Självklart skall vi sträva mot dessa mål men vi tror att man kommer dit först när man insett att det måste läggas hårdare fokus på granskning och utveckling av läromedel.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckt Litteratur

- Ahlawuila, P. (2001). *Politics and Post-Colonial theory – African inflections*. London: Routledge.
- Andolf, G. (1972). *Historien på gymnasiet -undervisning och läroböcker 1820-1965*. Stockholm: Esselte studium.
- Ajagán, Lester, L. (2000). *”De andra”*. Göteborg: HLS förlag.
- Carlsson, E. Dahlström J.J. Lidman ,C. (1905). *Folkskolans geografi*. Stockholm : P.A. Norstedt & söner.
- Hedenborg, S. Kvarnström, L. (2006). *Det svenska samhället 1720 – 2000* . Denmark: Narayana Press.
- Holmberg, Å. (1988). *Världen bortom västerlandet – Svensk syn på fjärran länder och folk från 1700-talet till första världskriget*. Göteborg: Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg.
- Loomba, A. (2006). *Kolonialism/Postkolonialism – En introduktion till ett forskningsfält*. Stockholm: Tanke Kraft Förlag
- Långström, S. (1997). *Författarröst och lärobokstradition - En historiedidaktisk studie*. Umeå: Borea Bokförlag.
- Nyberg, K. (2001). *Bilder av Mittens rike*. Göteborg : Göteborgs universitet.
- Said, W. E. (1993). *Orientalism*. Stockholm: Ordfront förlag.
- Tingsten, H. (1969). *Gud och fosterlandet – studier i hundra års skolpropaganda*. Stockholm: P. A Norstedt & söner.

Tryckta Källor

- Bergström, B. Löwgren, A. Almgren, H. (1983). *Alla tiders historia - Grundbok i historia för gymnasieskolans humanistiska och samhällsvetenskapliga linjer*. Arlöv: Berglings
- Dannert, L. Lendin, W. (1962). *Världen och vi – Allmän och svensk historia för 3- och 4-årig realskola*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Jackobsson, G. Söderlund E. (1950). *Lärobok i allmän historia för gymnasiet*. Stockholm: Pan & söner.
- Pallin, J. (1878). *Lärobok i nya tidens historia för elementarläroverkens högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.
- Pallin, J. Jackobsson, G. (1925). *Lärobok i nya tidens historia för allmänna läroverkets högre klasser*. Stockholm: Pan & söner.
- Sandberg, R. Karlsson, P.A. Molin, K. Ohlander, K. (2001). *EPOS*. Stockholm: Almqvist och Wiksells.

Opublicerade källor

Internet

http://www.ne.se.ezproxy.ub.gu.se/jsp/search/article.jsp?i_art_id=O257114&i_word=neger (sidan besökt 18/5/08)

Bilaga

(e-mail)

----- Forwarded message -----

From: **Anders Wigzell** <Anders.Wigzell@liber.se>

Date: 2008/5/13

Subject: epos historielärobok

To: gustavrydergard@gmail.com

Hej!

Epos är en av de mest använda historieböckerna på gymnasiet. Med hänvisning till förlagspolicy lämnar vi inte ut försäljningsstatistik.

Med vänlig hälsning

Anders Wigzell

Anders Wigzell

Förlagsredaktör

Liber AB

SE-113 98 Stockholm

Besöksadress: Råsundavägen 18

Tel vx: 08-690 90 00

Tel dir: 08-690 92 24

Fax: 08-690 94 58

anders.wigzell@liber.se

www.liber.se